مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی
دفتر مطالعات حکمرانی
مسلسل: ۲۲۰۷۱ آذر ۱۴۰۵

ارتقای سازوکارها و ظرفیت‌های مردمی مجلس شورای اسلامی در چارچوب قانون آیین‌نامه داخلی

تاریـــخ انتشـــار: ۱۴۰۵/۹/۷
Publish Date : 2026/11/28

عنوان: ظرفیت‌های مردمی‌سازی مجلس شورای اسلامی در چارچوب قانون آیین‌نامه داخلی

تهیه و تدوین(Author) : نرگس موحدی (گروه الگوها و ابزارهای حکمرانی)

واژه‌های کلیدی: ارتقای سازوکارها و ظرفیت‌های مردمی مجلس شورای اسلامی در چارچوب قانون آیین‌نامه داخلی

DOI: https://doi.org/10.22034/mrc.report.22071
Permanent Link:https://report.mrc.ir/article_12090.html
Publisher : Islamic Parliament Research Center of Iran

شماره مسلسل: ۲۲۰۷۱
کـد موضـوعی: ۳۵۰

عنـوان: ارتقای سـازوکارها و ظرفیت‌های مردمی مجلس شـورای اسـلامی در چارچـوب قانون آیین‌نامه داخلی

نوع گـزارش: طرح/ لایحه☐، نظارتی☐، راهبردی■، پیش‌نویس قانونی☐

نام دفتر: مطالعات حکمرانی (گروه الگوها و ابزارهای حکمرانی)

مدیر مطالعه: حیدر نجفی رستاقی

ناظر علمی: مهدی عبدالحمید

ناظر علمی خارج از مرکز: مهدی شاملی حاجی آبادی

اظهارنظرکنندگان: روح‌الله مکارم (دفتر مطالعات حقوقی)، محمد عبدالحسین‌زاده (دفتر مطالعات مدیریت)

ناظران علمی خارج از مرکـز: علی‌اصغر پورعزت (عضو هیئت علمی دانشـگاه تهران)، سـیداحمد حبیب‌نژاد (عضو هیئت‌علمی دانشگاه تهران)

همکار: توحید اسماعیل‌پور (گروه مطالعات بنیادین حکومتی)

گرافیک و صفحه آرایان : انسیه بهاء بزرگی، سیده فاطمه ابوطالبی

تاریخ شروع مطالعه : ۱۴۰۴/۱۱/۰۵

دفتر مطـالعات حکمرانی

نمایه در پایگاه مرکز اطلاعاتی علمی جهاد دانشگاهی (SID) ، پایگاه مجلات تخصصی نور (Noor Mags)

فهرست مطالب

چکیده ۷
خلاصه مدیریتی ۸
۱. مقدمه ۱۱
۲. پیشینه پژوهش ۱۲
۲-۱. سوابق مطالعاتی در مرکز ۱۲
۲-۲. سوابق پژوهشی و تحقیقاتی ۱۳
۲-۳. سوابق تقنینی ۱۴
۳. دلالت‌های مفهومی در ارتقای ظرفیت‌های مردمی پارلمان ۱۵
۳-۱. مفهوم پارلمان باز ۱۵
۳-۲. مفهوم پارلمان مشارکتی ۱۵
۳-۳. مفهوم قانونگذاری مشارکتی ۱۶
۳-۴. مفهوم نظارت و ارزشیابی مشارکتی ۱۶
۳-۵. نگاهی به کارکرد و عملکردهای کمیسیون آیین‌نامه داخلی مجلس ۱۷
۳-۶. مطالعه تطبیقی مردمی‌سازی و مشارکتی شدن در پارلمان‌های بین‌المللی ۱۸
۳-۷. جمع‌بندی مطالعه تطبیقی ۲۴
۴. ابزارهای مردمی‌سازی ۲۶
۵. شناسایی ظرفیت‌ها و ابزارهای ارتقای مشارکت مردمی در قانون آیین‌نامه داخلی مجلس ۲۹
۵-۱. باب اول - فصل اول ۲۹
۵-۲. باب اول - فصل دوم ۳۲
۵-۳. باب اول - فصل سوم ۳۲
۵-۴. باب دوم - فصل اول ۳۳
۵-۵. باب دوم - فصل دوم ۳۹
۵-۶. باب دوم - فصل سوم ۳۹
۵-۷. ظرفیت‌های قانونی برای ارتقای سازوکارهای مردمی مجلس ۰۴
۶. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ۴۲
منابع و مآخذ ۴۷

فهرست جداول

جدول ۱. تلخیص تجربیات جهانی در مردمی‌سازی پارلمان ۲۵
جدول ۲. پیشنهادهای سیاستی متناسب با ظرفیت‌های ارتقای سازوکارهای مردمی در آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی ۴۴

فهرست شکل‌ها

شکل ۱. تقسیم‌بندی کمیسیون‌های مجلس به کمیسیون‌های خاص و تخصصی ۱۷

شکل ۲. تصویر توضیحات پنل شهروندی در سایت پارلمان اسکاتلند..... ۲۰

شکل ۳. تصویر ریسکداگ سوئد که هر کسی می تواند با ثبت‌نام در سایت در آن حضور پیدا کند ۲۱

شکل ۴. تصویر ۱۰ عریضه برتر ارائه شده به پارلمان در سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۷ که بین چند صدهزار تا چند میلیون بار توسط شهروندان امضا شده‌اند..... ۲۲

شکل ۵. تصویر مکانی که افراد می‌توانند در جلسات مشورتی کمیته‌های پارلمان که در سایت پارلمان اطلاع‌رسانی می‌شود شرکت کنند ۲۳

شکل ۶. تصویر تالار عمومی بوندستاگ آلمان از بالا- ترتیب کرسی‌ها توسط گروه پارلمانی مشخص می‌شود ۲۳

شکل ۷. تصویر دعوت شهروندان به مشارکت در تصمیم‌گیری‌های عمومی از جمله بودجه‌ریزی مشارکتی از طریق پلتفرم برخط در برزیل ۴

شکل ۸. فرایند طرح شده در قانون آیین‌نامه داخلی در زمینه ارائه طرح به مجلس ۳۴

شکل ۹. فرایند طرح شده در قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی در زمینه ارائه لایحه به مجلس ۳۵

شکل ۱۰. مواردی که در قانون آیین‌نامه داخلی برای طرح لایحه در مجلس ضروری شمرده شده است ۳۵

شکل ۱۱. نمودار فرایند طرح شده در قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی در زمینه ارائه طرح از طرف شورای عالی استان‌ها به مجلس..... ۳۵

شکل ۱۲. شیوه بررسی در کمیسیون‌ها براساس قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی..... ۳۶

شکل ۱۱. فرایند طرح شده در قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی در زمینه بررسی و تصویب طرح‌ها و لوایح در مجلس..... ۳۶

شکل ۱۲. دلایل فوریت طرح‌ها و لوایح و شیوه تصویب آنها..... ۳۷

شکل ۱۳. شیوه بررسی طرح‌ها و لوایح فوری..... ۳۷

شکل ۱۴. جزئیات بررسی طرح‌ها و لوایح فوری..... ۳۷

شکل ۱۷. ابزارهای نظارتی مجلس و شیوه‌های استفاده از این ابزارها مطابق قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی ۴۰

شکل ۱۸. ظرفیت‌های ارتقای سازوکارهای مردمی در آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی..... ۴۳

ارتقای سازوکارها و ظرفیت‌های مردمی مجلس شورای اسلامی در چارچوب قانون آیین‌نامه داخلی

چکیده

مردمی بودن حکمرانی و مشارکت همه‌جانبه مردم در تعیین سرنوشت سیاسی، اقتصادی و اجتماعی خود از مهم‌ترین مبانی نظری جمهوری اسلامی ایران است و این مسئله در قانون اساسی و خط‌مشی‌های نظام جمهوری اسلامی مورد تأکید قرار گرفته است. از آنجایی که مجلس شورای اسلامی یکی از مهم‌ترین ظرفیت‌های نهادی در کشور در افزایش مشارکت عامه مردم در نظام حکمرانی است، در این پژوهش پس از انجام مطالعه تطبیقی و شناسایی رویکردها و ابزارهای کشورهای گوناگون برای ارتقای سازوکارهای مشارکت عمومی در پارلمان، قانون آیین‌نامه داخلی مجلس مورد مطالعه قرار گرفته و ظرفیت‌هایی از آن که می‌تواند زمینه‌ای برای ارتقای ظرفیت‌های مردمی‌تر شدن مجلس فراهم سازد شناسایی شده، سپس برای استفاده از این ظرفیت‌ها ابزارهایی پیشنهاد شده است. پیشنهادهای این گزارش ناظر به جنبه‌های گوناگون ارتقای سازوکارهای مردمی مجلس از جمله ارتقای شفافیت، مشورت‌گیری عمومی، مشارکت عمومی در فرایند بودجه‌ریزی و برنامه‌ریزی، نظارت پارلمانی و پیگیری شکایات ارائه شده است..

خلاصه مدیریتی

بیان / شرح مسئله

جمهوری اسلامی ایران از ابتدا در مبانی نظری خویش بر مسئله حاکمیت مردم و مردمی شدن حکمرانی تأکید کرده و تمرکز قابل توجهی داشته که این تأکید هم در بیانات رهبران جمهوری اسلامی ایران هم در قوانین و اسناد بالادستی کشور تجلی یافته است. ازجمله مصادیق این موضوع تأکید قانون اساسی بر مشارکت مردم در تعیین سرنوشت خویش است. برای مشارکت مردم در حکمرانی راه‌های گوناگونی در قوانین در نظر گرفته شده است که یکی از برجسته‌ترین آنها انتخاب نماینده توسط مردم برای حضور در مجلس قانونگذاری کشور است. هرچند نمایندگی پیش‌بینی شده در قانون اساسی و ساختار سیاسی کشور می‌تواند سطحی از مشارکت مردم در حکمرانی را تضمین کند، هم در قوانین جمهوری اسلامی ایران و هم در رویه برخی از کشورهای جهان، ظرفیت‌هایی برای مشارکت بی‌واسطه‌تر مردم در حکمرانی و قانونگذاری وجود دارد. کشف و شکوفا کردن این ظرفیت‌ها کمک می‌کند مردم خود را در امر حکومت سهیم بدانند و در پیشرفت کشور در زوایای گوناگون همکاری کنند.

نقطه‌نظرات/ یافته‌های کلیدی

در دهه‌های اخیر بسیاری از کشورهای دنیا در جهت افزایش مشارکت عمومی در امر حکمرانی ازجمله امور مربوط به پارلمان مثل قانونگذاری و نظارت تلاش‌هایی کرده‌اند. اکثر این تلاش‌ها در جهت افزایش شفافیت یا گرفتن نبض جامعه و استفاده از نظرهای عمومی برای ارتقای وضعیت قوانین بوده است. در ایران، علاوه‌بر مواردی که در قانون اساسی و سایر قوانین برای استفاده از مشارکت مردم پیش‌بینی شده است، ظرفیت‌هایی نیز در قانون آیین‌نامه داخلی مجلس است که بعضی از آنها به فعلیت رسیده و بعضی بالقوه است و امکان به فعلیت رسیدن دارد. مهم‌ترین این امکان‌ها عبارت‌اند از: افزایش شفافیت وضعیت مجلس، نمایندگان، و همچنین سایر قوا (به‌طور غیرمستقیم و از طریق نظارت مجلس بر عملکرد آنها)، مشورت‌گیری عمومی و دریافت مشاوره سیاستی، مردمی‌سازی برنامه‌ریزی‌های توسعه و بودجه‌ریزی، مردمی‌سازی نظارت پارلمانی، ارتقا و افزایش تعاملات و ارتباطات عمومی مجلس و نمایندگان با مردم و دریافت دغدغه‌ها، اعتراضات و شکایات آنها، و ارتقای کارکردهای محلی و منطقه‌ای مجلس.

پیشنهاد راهکارهای تقنینی، نظارتی یا سیاستی

در این گزارش با بررسی مواد قانون آیین‌نامه داخلی مجلس، مواردی که ظرفیت دارند در جهت مردمی شدن مجلس و مشارکت بیشتر مردم در امور آن مورد استفاده قرار گیرند، شناسایی، و متناسب با تجربیات جهانی برای افزایش مشارکت مردم در پارلمان، ابزارهایی برای استفاده از این ظرفیت‌ها پیشنهاد شده است. برخی از این ظرفیت‌ها در حال حاضر مطابق با خود قانون آیین‌نامه داخلی مجلس یا قوانین دیگر فعال‌اند؛ مثلاً درخصوص شفافیت، انتشار متن کامل مذاکرات صحن و مجلس یا عملکرد نمایندگان (آرا) جزو ظرفیت‌هایی است که مطابق قانون شفافیت قوای سه‌گانه، دستگاه‌های اجرایی و سایر نهادها به مجلس تکلیف شده است. مطالعه این‌چنین ظرفیت‌های فعالی کمک می‌کند ضمن تقویت آنها و احیاناً جلب توجه عمومی به مواردی که حکم قانونی‌اند اما اجرا نمی‌شوند، مسیر استفاده از ظرفیت‌های محتمل اما فعلاً غیرفعال نیز باز شود. گفتنی است که ظرفیت‌های محتمل و پیشنهادهایی که براساس آنها شده با نگاهی حداکثری شناسایی شده‌اند و برای تبدیل آنها به احکام قانونی باید فرایند تعریف شده طی شود. ظرفیت‌های شناسایی شده که بر مبنای آنها پیشنهادهایی ارائه شده در چند دسته کلی قابل احصاست:

❖ ظرفیت‌های ناظر به ارتقای شفافیت مجلس شورای اسلامی و گزارش‌دهی عمومی

با پیشنهادهایی شامل:

- بودجه و وضعیت تمام اموال و اشیای منقول و غیرمنقول مجلس شورای اسلامی برای مردم شفاف باشد؛
- مأموریت‌های رسمی نمایندگان، علت و دستاوردهای آنها برای مردم شفاف شود؛
- عملکرد سالیانه و برنامه آینده مجلس شورای اسلامی به مردم گزارش داده شود.

و ابزارهای پیشنهادی شامل:

- انتشار آنلاین اسناد؛
- پخش زنده جلسات؛
- پویش‌های آگاهی‌بخش؛
- برگزاری جلسات مشورتی و گفت‌وگوهای عمومی با مردم توسط کمیته‌ها و نمایندگان پارلمان.

❖ ظرفیت‌های ناظر به مشورت‌گیری عمومی و مشاوره سیاستی در قانونگذاری مجلس شورای اسلامی

با پیشنهادهایی شامل:

- در ایفای وظایف ناظران هیئت‌رئیسه از همیاران مردمی استفاده شود؛
- از مردم درخصوص اولویت‌دهی به طرح‌ها و لوایح برای در دستور کار مجلس گذاشتن نظرخواهی شود. با ابزارهای پیشنهادی شامل:
- عریضه و جمع‌آوری امضا؛
- جمع‌سپاری قانون؛
- نظرسنجی‌های مشورتی؛
- استفاده از مشاوران شهروندی.

❖ ظرفیت‌های ناظر به ارتقای سازوکارهای مردمی فرایندهای برنامه‌ریزی و بودجه‌ریزی در مجلس شورای اسلامی

با پیشنهادهایی شامل:

- در فرایند بودجه‌ریزی سندی ساده از بودجه برای عموم مردم منتشر شود تا در جریان امر قرار گیرند و بتوانند مطالبه‌گری کنند؛
- در برنامه‌ریزی برنامه‌های توسعه مردم به شیوه‌های گوناگون از جمله جمع‌سپاری امکان مشارکت پیدا کنند. با ابزارهای پیشنهادی مانند:
- ائتلاف‌های مردم‌محور؛
- نظرسنجی‌های مشورتی؛
- جمع‌سپاری.

❖ ظرفیت‌های ناظر به ارتقای سازوکارهای مردمی نظارت پارلمانی

با پیشنهادهایی شامل:

- از مردم پیرامون اولویت‌دهی «تذکر» نمایندگان به مسئولین نظرخواهی شود؛
- از طریق سامانه‌ای از مردم درخصوص اولویت‌های تحقیق و تفحص در امور کشور نظرخواهی شود.

با ابزارهای پیشنهادی مانند:

- سیستم پایش اجتماع‌بنیان؛
- سامانه پاسخ‌گویی وعده‌های انتخاباتی؛
- هیئت‌منصفه شهروندی.

❖ ظرفیت‌های ناظر به تعاملات و ارتباطات عمومی مجلس شورای اسلامی

با پیشنهادهایی شامل:

- مردم بتوانند در قالب معتمدین نمایندگان در جلسات مجلس حضور پیدا کنند؛
- دفاتر کاری نماینده و ملاقات‌های عمومی آنها تقویت شود؛ می‌توان برای نمایندگان دفاتر مجازی تعریف کرد که بشود از طریق آنها هم ارتباطات مردم با نمایندگان را افزایش داد، هم دغدغه‌ها، پیشنهادها و اعتراضات مردم را پایش و رصد کرد و در جریان مجلس از آنها برای تعیین اولویت‌ها و موارد دیگر بهره برد.

با ابزارهای پیشنهادی مانند:

- ارتقای سایت پارلمان و استفاده از فناوری‌های دیجیتال؛
- برگزاری اجلاس شهری؛
- اطلاع‌رسانی عمومی.

❖ ظرفیت‌های مجلس در زمینه اعتراضات و شکایات مردمی

با پیشنهادهایی شامل:

- برای مردم امکان اعتراض به روند و امور مجلس فراهم شود؛
- مردم امکان نظر دادن درخصوص تشکیل کمیسیون‌های ویژه را داشته باشند.

با ابزارهای پیشنهادی مانند:

- استفاده از سیستم‌های بازخورد؛
- عریضه و جمع‌آوری امضا؛
- هیئت‌منصفه شهروندی.

❖ تقویت ظرفیت‌های مردمی در چارچوب ارتقای کارکردهای محلی منطقه‌ای مجلس شورای اسلامی

با پیشنهادهایی شامل:

- دفاتر کاری نماینده و ملاقات‌های عمومی آنها تقویت شود؛ می‌توان برای نمایندگان دفاتر مجازی تعریف کرد که بشود از طریق آنها هم ارتباطات مردم با نمایندگان را افزایش داد هم دغدغه‌ها، پیشنهادهای و اعتراضات مردم را پایش و رصد کرد و در جریان مجلس از آنها برای تعیین اولویت‌ها و موارد دیگر استفاده کرد.

با ابزارهای پیشنهادی مانند:

- استفاده از فناوری‌های دیجیتال؛
- ارتقای سایت پارلمان؛
- اجلاس شهری.

۱. مقدمه

اداره کشور به اتکای آرای عمومی، پیوستگی مردم و حکومت و مشارکت مردم در تعیین سرنوشت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خود از اساسی‌ترین اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و سیاست‌های کلی نظام است. جمهوریت در نظام جمهوری اسلامی ایران به‌معنای مشارکت فعال مردم در تعیین سرنوشت سیاسی و اجتماعی خود است. این مفهوم به‌ویژه در اصول مختلف قانون اساسی، مانند اصل (۶) (انتخابات)، اصل (۷) (شوراها)، اصل (۵۶) (حق حاکمیت مردم) تأکید شده است. مشارکت مردم در انتخابات نمایندگان مجلس شورای اسلامی یکی از مهم‌ترین تجلیات جمهوریت است؛ چراکه نمایندگان مجلس وظیفه دارند نظرها و خواسته‌های مردم را در قالب قوانین و سیاست‌ها منعکس کنند. علاوه‌بر این، جمهوریت به‌معنای واقعی کلمه بر پایه مردمی بودن و مردمی ماندن تمام نهادها و ساختارهای حکومتی استوار است. این اصل اساسی موجب می‌شود تا نظام سیاسی از طریق مشارکت و نظارت مردمی به شکلی پویا و پاسخ‌گو عمل کند. در این راستا، شفافیت، پاسخ‌گویی و عدالت از اصول کلیدی جمهوریت به شمار می‌روند.

مجلس شورای اسلامی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین نهادهای تصمیم‌گیری و قانونگذاری، نقش کلیدی در تجلی جمهوریت ایفا می‌کند. نمایندگان مجلس همه توسط عموم مردم انتخاب می‌شوند و ضمن تصمیم‌گیری درباره سرنوشت کشور و ملت (که در قالب قانونگذاری تجلی می‌یابد)، بر اعمال دیگر قوا نظارت کرده، شکایات مردم نسبت به عملکرد سه قوه را نیز بررسی خواهند کرد. آن‌چنان که از بررسی اصول قانون اساسی و سایر قوانین در رابطه با مجلس شورای اسلامی برمی‌آید، مشارکت مردم در این امر فقط به انتخاب نماینده برای حضور در مجلس محدود نمی‌شود و پس از ورود این نمایندگان به مجلس نیز لازم است مردم به انحای مختلف در امر اداره کشور مشارکت داشته باشند. از جمله شواهد این موضوع اصل (۹۰) قانون اساسی و مواردی از قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی است. همچنین در ادبیات داخلی و خارجی نیز به موضوع مشارکت مردم در فرایند قانونگذاری و سایر شئونی که نمایندگان مجلس با آنها سروکار دارند پرداخته شده است. در این راستا، تقویت سازوکارهای مردمی مجلس شورای اسلامی شامل ایجاد سازوکارهایی برای دریافت و پیگیری نظرها و پیشنهادهای مردم، افزایش شفافیت در فرایندهای تصمیم‌گیری و قانونگذاری، و تقویت ارتباط مستقیم نمایندگان با موکلین خود است. ارتقای سازوکارهای مردمی سازوکارها و الگوهای مجلس شورای اسلامی از ضروریات کلیدی برای تقویت جمهوریت و ارتقای کیفیت حکمرانی در جمهوری اسلامی ایران است. این ضرورت از چند نظر قابل بررسی است:

اول از نظر افزایش مشروعیت و اعتماد عمومی: یکی از اصلی‌ترین دلایل ارتقای سازوکارهای مردمی مجلس، افزایش مشروعیت و اعتماد عمومی به نهادهای حکومتی است. وقتی مردم احساس کنند که نظرها و خواسته‌هایشان در فرایندهای قانونگذاری و تصمیم‌گیری مجلس منعکس می‌شود، اعتماد آنها به نهادهای حکومتی افزایش می‌یابد. این اعتماد به نوبه خود باعث می‌شود تا مردم بیشتر در امور سیاسی و اجتماعی کشور مشارکت کنند و حمایت بیشتری از تصمیمات و سیاست‌ها نشان دهند.

دوم از نظر ارتقای کیفیت تصمیم‌گیری: مشارکت مردم در فرایندهای تصمیم‌گیری و قانونگذاری باعث می‌شود تا نمایندگان مجلس بتوانند از دانش، تجربیات و دیدگاه‌های متنوع جامعه بهره‌برداری کنند. این تنوع دیدگاه‌ها و نظرها باعث ارتقای کیفیت تصمیمات و قوانین می‌شود؛ چرا که این تصمیمات و قوانین با واقعیت‌ها و نیازهای جامعه بیشتر همخوانی دارند و احتمال موفقیت و اجرایی شدن آنها بیشتر است؛

سوم از نظر شفافیت و پاسخ‌گویی: یکی از اصول اساسی حکمرانی کارآمد، شفافیت و پاسخ‌گویی نهادهای حکومتی است. با ارتقای سازوکارهای مردمی مجلس، می‌توان فرایندهای تصمیم‌گیری و قانونگذاری را شفاف‌تر و قابل دسترس‌تر برای عموم مردم کرد. این امر باعث می‌شود تا نمایندگان مجلس پاسخ‌گوی اعمال و تصمیمات خود باشند و مردم بتوانند به‌راحتی نظرها و انتقادهای

خود را مطرح کنند؛ **چهارم از نظر تقویت ارتباط مستقیم نمایندگان با مردم:** ارتقای سازوکارهای مردمی مجلس می‌تواند به تقویت ارتباط مستقیم نمایندگان با موکلین خود منجر شود. این ارتباط مستقیم باعث می‌شود تا نمایندگان بهتر از نیازها و مشکلات مردم آگاه شوند و بتوانند در تدوین قوانین و سیاست‌ها به این نیازها و مشکلات پاسخ دهند.

قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی به‌عنوان چارچوبی برای تنظیم و مدیریت فعالیت‌های مجلس، فرصت‌های مناسبی برای تقویت سازوکارهای مردمی مجلس شورای اسلامی فراهم می‌آورد. با طراحی سازوکارها و ابزارهای کاربردی ذیل ظرفیت‌های آیین‌نامه، می‌توان راهکارهای جدیدی برای افزایش مشارکت مردمی و شفافیت در عملکرد مجلس پیش‌بینی کرد. به‌عنوان مثال، ایجاد سامانه‌های الکترونیکی برای ارتباط مستقیم مردم با نمایندگان، برگزاری جلسات عمومی و مشارکتی، و افزایش دسترسی عمومی به اطلاعات و مستندات مجلس از جمله اقداماتی محسوب می‌شوند که می‌توانند در چارچوب این آیین‌نامه به تحقق هرچه بیشتر جمهوریت در نظام جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر ظرفیت‌های مجلس شورای اسلامی کمک کنند.

۲. پیشینه پژوهش

۲-۱. سوابق مطالعاتی در مرکز

«مفهوم‌شناسی حکمرانی مشارکتی» (۱۴۰۱) عنوان گزارشی است که ضمن بررسی الگوهای مختلف حکمرانی، جایگاه حکمرانی مشارکتی در میان سایر رویکردها، انگیزه‌های مردم جهت مشارکت در حکمرانی، دلایل ضرورت پرداختن به حکمرانی مشارکتی در ایران و مهم‌ترین مشکلات پیاده‌سازی این رویکرد در ایران را مورد تحقیق قرار داده است.

گزارش «درآمدی بر حکمرانی مردمی» (۱۴۰۲) حکمرانی مردمی را محور قرار داده و ضمن بحث از چارچوب تعریف و خاستگاه آن، عوامل مؤثر بر مشارکت مردمی و تدابیر کلان مردمی‌سازی حکمرانی را بررسی کرده است. گزارش «مطالعه تطبیقی شیوه‌های مشارکت عمومی در فرایند قانونگذاری و پیشنهادهایی برای مجلس شورای اسلامی» (۱۴۰۲) با بررسی شیوه‌های مشارکت در فرایند قانونگذاری در پارلمان‌های کشورهای مختلف شیوه‌هایی مثل «طومار»، «استماع عمومی»، «اظهارنظر درباره طرح‌ها و لوایح»، «درخواست علیه لایحه خصوصی»، «به رسمیت شناختن لابی‌ها و امکان ثبت برخط لابی» را شناسایی و پیشنهادهایی برای اصلاح قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی در راستای مشارکت مردم در قانونگذاری ارائه کرده است.

گزارش «الگوهای نظارت همگانی و مردمی‌سازی در مجالس قانونگذاری دنیا» (۱۴۰۳) ضمن بررسی روش‌های مرسوم تقویت نظارت همگانی و مردمی‌سازی پارلمان در کشورهای مختلف جهان، مواردی را که در پارلمان ایران و قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی نمونه مشابه دارد معرفی کرده است.

در گزارش «ابزارهای ارتقای احساس مشارکت شهروندی در نظام حکمرانی ملی» (۱۴۰۳) چارچوبی با چهار عنوان اصلی و هشت مرحله برای ایجاد احساس مشارکت شهروندی معرفی شده است که در هریک از مراحل ابزارهای به‌خصوصی برای به‌کارگیری در راستای این هدف پیشنهاد می‌شود.

بخشی از گزارش‌هایی که در این خصوص تهیه شده، به مبحث «ابتکار قانونگذاری» پرداخته است. برای مثال، گزارش «ابتکار قانونگذاری؛ بررسی آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی در خصوص چگونگی ارائه طرح‌ها و لوایح قانونی» (۱۳۸۸) پس از بررسی بعضی کشورها از نظر ابتکار قانونگذاری و نکات ماهوی و شکلی که در فرایند پیشنهاد قانون مطرح می‌شود، پیشنهادهای قابل توجهی در خصوص فرایند قانونگذاری در ایران دارد؛ از جمله ارتقای روابط قوای مقننه و مجریه در بررسی طرح‌ها و لوایح که کمک می‌کند از پراکندگی قوانین و مقررات

و عدم تدوین قوانین تکراری جلوگیری شود و ارتقای رابطه مجلس با نهادهای پژوهشی برای بهبود شرایط کمّی و کیفی لازم برای طرح‌ها و لوایح می‌توان اشاره کرد.

همچنین مرکز درخصوص طرح‌های مرتبط با این موضوع نیز گزارش و اظهارنظر کارشناسی داشته است که ازجمله موارد آن اظهارنظر کارشناسی درخصوص طرح «مشارکت مستقیم شهروندان در امور قوه مقننه» است.

گزارش‌های ذکر شده به کلیت بحث «مشارکت مردم»، «احساس مشارکت» و «حکمرانی مشارکتی» پرداخته‌اند و از میان آنها فقط دو گزارش «مطالعه تطبیقی شیوه‌های مشارکت عمومی در فرایند قانونگذاری و پیشنهادهایی برای مجلس شورای اسلامی» (۱۴۰۲) و «الگوهای نظارت همگانی و مردمی‌سازی در مجالس قانونگذاری دنیا» (۱۴۰۳) به گزارش حاضر نزدیک‌اند، چراکه این گزارش‌ها معطوف به فضای مجلس و افزایش مشارکت مردمی در این فضاست. اما دو تمایز عمده میان این دو گزارش و گزارش حاضر وجود دارد: اول آنکه هریک از این دو گزارش به‌صورت خاص به یکی از شئون مجلس پرداخته است (گزارش اول به شأن قانونگذاری مجلس و گزارش دوم به شأن نظارتی آن)، ثانیاً تمرکز هر دو گزارش بر مطالعه تطبیقی در این خصوص بوده است. درحالی‌که گزارش حاضر به‌جای تمرکز بر شئون مختلف مجلس، قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی را اصل قرار داده است و تلاش کرده هرگونه ظرفیتی را که در این قانون برای مردمی‌سازی و افزایش مشارکت مردم وجود دارد استخراج کند. از مطالعات تطبیقی نیز به این عنوان استفاده شده است که برای استفاده از این ظرفیت‌ها ابزارهایی پیشنهاد شود.

۲-۲. سوابق پژوهشی و تحقیقاتی

تاکنون پژوهش‌هایی درخصوص مشارکت مردم در حکمرانی و ذیل آن مردمی‌سازی پارلمان انجام پذیرفته است. یکی از موضوعاتی که در پژوهش‌ها پیرامون این موضوع محل توجه و بحث بوده است، موضوع ابتکار قانونگذاری است. مالمیری و عطار در یک آسیب‌شناسی قانونگذاری در ایران، قانونگذاری طرح - بنیان در ایران را نقد کرده‌اند [۱] و آن را مدلول سه دلیل عمده ضعف نظام حزبی، نبود ابزارهای خود - محدودیتی در آیین‌نامه داخلی مجلس در مسیر ارائه طرح توسط نمایندگان و ضعف کانال‌های ارتباطی قوه مجریه و نهادهای مدنی - تجاری دانسته‌اند. پژوهش‌های دیگری نیز در جهت پیشنهاد برای ارتقای نظام قانونگذاری وجود دارد؛ مثلاً پژوهشگری شفافیت در فرایند قانونگذاری را در ایران و آلمان بررسی کرده است که یکی از مؤلفه‌های شفافیت، مشارکت عمومی در مراحل قانونگذاری (ابتکار پیشنهاد قانون، بررسی کمیسیون‌ها، بررسی صحن علنی، تصمیم نهایی و امضا و انتشار قانون) است [۲]. این پژوهش در فرایند قانونگذاری در ایران خلأهایی در زمینه استماعات عمومی، اعمال نظر گروه‌های ذی‌نفع و وتوی عمومی را شناسایی کرده است.

پژوهش دیگری نیز نقش مجلس الکترونیک و مشارکت شهروندی در فرایند قانونگذاری جمهوری اسلامی ایران را بررسی کرده است [۳]. این پژوهش پس از اثبات اهمیت فراهم ساختن زمینه مشارکت مردم در قانونگذاری، نشان می‌دهد نبود زیرساخت ارتباطی و اطلاعاتی مثل پارلمان اروپا و دیگر کشورها، مهم‌ترین علت عدم ارتباط بین نمایندگان مجلس و شهروندان در راستای قانونگذاری است. همچنین فضای مجازی همگانی نیز با مقاومت‌هایی که برخی نمایندگان در مقابل آن دارند هنوز به نتیجه مطلوب نرسیده است. همین پژوهشگران در پژوهش دیگری به‌صورت اختصاصی نقش فضای مجازی در فرایند قانونگذاری مجلس را بررسی کرده‌اند [۴] که گویای آن است برخلاف تصور عمومی که ابزارهای همگانی فضای مجازی یا رسانه‌های نوین مناسب برقراری ارتباط نمایندگان با شهروندان است، موانعی مثل نبود زیرساخت لازم، ناتوانی در استفاده از فضای مجازی و هجمه‌های تبلیغاتی موجب می‌شود تنها راه ایجاد ارتباط رسمی در فضای مجازی، داشتن فضای مجازی رسمی با رویکرد جمع‌سپاری باشد.

دراین‌خصوص در پژوهشی تطبیقی نیز مشارکت الکترونیک مردم در فرایند قانونگذاری در کشورهای منتخب و ایران مطالعه شده است [۵]. کشورهای مورد مطالعه در این پژوهش از مشارکت الکترونیک از سطح اطلاع‌رسانی برخط تا مشارکت الکترونیکی مردم در

تصمیم‌گیری‌ها بهره می‌برند. البته یافته‌های این پژوهش برخلاف دو پژوهش پیشین نشان می‌دهد در ایران ظرفیت‌های زیرساختی و فناوری و قوانین مناسب برای مشارکت مردم در قانونگذاری وجود دارد و نمایندگان مجلس می‌توانند به‌راحتی با ذی‌نفعان و ذی‌ربطان در تعامل باشند.

مسئله استفاده از ابزارهای الکترونیک در بهره بردن از مشارکت عمومی در فرایند قانونگذاری نظر پژوهشگران دیگری را نیز به خود جلب کرده است. مثلاً ناروقه و همکارانش درخصوص نقش این ابزارها در مشارکت مردم در فرایند قانونگذاری در ایران و کشورهای دیگر مطالعه‌ای انجام داده‌اند [۶] که بر رشد روزافزون استفاده از ابزارهای الکترونیک در میان مردم و ضرورت بهره‌گیری از آنها در جهت افزایش مشارکت به‌منظور ارتقای کارایی و مقبولیت نظام حاکم بر کشور تأکید کرده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد اگرچه اقدامات اندکی در این زمینه در ایران صورت گرفته، این اقدامات نتوانسته است مشارکت قابل توجهی را رقم بزند. مثلاً قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات به‌عنوان پیش‌نیاز اساسی در موضوع مشارکت تصویب شده است، اما ضمانت اجرایی لازم را ندارد یا سایت مجلس به‌روزرسانی لازم را ندارد تا بتوان به‌واسطه آن از مشارکت عمومی بهره برد. محبی و براتی نیز در یک پژوهش [۷] و رستمی در پژوهشی مشابه [۸] به جایگاه و نقش مردم در فرایند قانونگذاری پرداخته‌اند.

مسئله دیگری که در فرایند قانونگذاری در کشور محل تأمل است، میزان و کیفیت مشارکت نمایندگان مجلس در این فرایند است. ابریشمی‌راد و نظریان در پژوهشی [۹] کیفیت این مشارکت را بررسی و رویه‌هایی را شناسایی کرده‌اند که مانع این مشارکت حداکثری می‌شود؛ ازجمله این موانع، پیش‌بینی بررسی سریع جزئیات طرح‌ها و لوایح و با مشارکت حداقلی نمایندگان، تصویب برخی طرح‌ها و لوایح به‌صورت مجموعی، عدم مشارکت فعال نمایندگان در بررسی پیوست‌ها و ضمائم طرح‌ها و لوایح است. همچنین در پژوهشی که افجه و همکارانش انجام داده‌اند [۱۰]، عواملی که ادراک نمایندگان را شکل می‌دهد و نمایندگان براساس این ادراک دست به تدوین و تصویب قوانین می‌زنند، بررسی شده است.

خلأ پژوهش‌های قبلی در حوزه ارتقای سازوکارهای مشارکتی و مردمی با تأکید بر ظرفیت مجلس شورای اسلامی، عدم توجه به قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی است که در این گزارش به‌تفصیل بررسی خواهد شد.

۳-۲. سوابق تقنینی

۱-۳-۲. قانون اساسی

علاوه‌بر مقدمه قانون اساسی که در آن «مشارکت در تمام مراحل تصمیم‌گیری‌های سیاسی و سرنوشت‌ساز برای همه افراد اجتماع» مورد تأکید قرار گرفته است، بند «۸» اصل (۳) این قانون نیز مشارکت عامه مردم در تعیین سرنوشت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خویش را یکی از اموری دانسته است که دولت باید تمام امکانات خود را برای نیل به آن به کار ببرد. همچنین اصل (۶) بیان می‌دارد که کشور باید به اتکای آرای عمومی اداره شود.

اصول (۶) و (۷) قانون اساسی به بحث انتخابات و شوراها پرداخته‌اند که بسترهای حضور مردم در عرصه سیاسی کشور و مشارکت آنها در حکمرانی است.

فصل پنجم قانون اساسی به حق حاکمیت ملت و قوای ناشی از آن پرداخته است که مطابق اصول این فصل، انسان بر سرنوشت اجتماعی خویش حاکم است و ملت حق اعمال حاکمیت خود که حقی الهی است را از طریق اصول این قانون اعمال می‌کند. اصل (۵۹) امکان مراجعه مستقیم به آرای مردم در مسائل بسیار مهم اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی را پیش‌بینی کرده است که به این شکل اعمال قوه مقننه به‌صورت مستقیم و مردمی صورت می‌پذیرد.

همچنین در بعضی اصول ازجمله اصول (۹۰) و (۱۷۳) به امکان شکایت مردم از طرز کار قوای سه‌گانه و اعتراض نسبت به مأمورین یا واحدها

یا آیین‌نامه‌های دولتی پرداخته است که زمینه نظارت عمومی بر عملکرد قوای حاکمیتی را فراهم می‌سازد.

۲-۳-۲. سیاست‌های کلی قانونگذاری

در سیاست‌های کلی ابلاغی ازسوی مقام معظم رهبری (رهبر شهید (ره))، بحث مشارکت مردم و مردمی‌سازی حکمرانی بسیار مورد توجه بوده است. ازجمله در سیاست‌های کلی برنامه هفتم توسعه که در آن استفاده از مشارکت حداکثری مردم هم در «ارتقای سلامت اجتماعی و پیشگیری و کاهش از آسیب‌های اجتماعی» مورد تأکید قرار گرفته و هم «استفاده از ظرفیت‌های مردمی و توسعه روش‌های مشارکتی و غیرقضایی در حل و فصل دعاوی» دیده شده است.

اما درخصوص مشارکت مردم در پارلمان، سیاست‌های کلی قانونگذاری ابلاغی سال ۱۳۹۸ را باید مدنظر قرار داد. این سیاست‌ها اصولی را برای قانونگذاری و قانون‌نویسی مورد تأکید قرار داده‌اند که «شفافیت و عدم ابهام»، «ابتنا بر نظرات کارشناسی و ارزیابی تأثیر اجرای قانون»، «عمومی بودن قانون و شمول و جامعیت آن و حتی‌الامکان پرهیز از استثناهای قانونی» ازجمله آنهاست. یکی از این اصول مهم هم «جلب مشارکت حداکثری مردم، ذی‌نفعان و نهادهای قانونی مردم‌نهاد تخصصی و صنفی در فرایند قانونگذاری» عنوان شده است.

۳. دلالت‌های مفهومی در ارتقای ظرفیت‌های مردمی پارلمان

۱-۳. مفهوم پارلمان باز

مفهوم «پارلمان باز»[1] از ایده‌های مرتبط با شفافیت، پاسخ‌گویی و مشارکت عمومی در حکومت‌های دمکراتیک نشئت گرفته است. این مفهوم به‌طور خاص به دهه‌های اخیر بازمی‌گردد که با پیشرفت فناوری اطلاعات و ارتباطات، نیاز به افزایش شفافیت و مشارکت شهروندان در فرایندهای قانونگذاری و نظارتی بیشتر مورد توجه قرار گرفته است.

یکی از پایه‌های اصلی پارلمان باز، اصول شفافیت و حکومت باز است. این اصول از دهه ۱۹۹۰ با تلاش‌هایی برای مقابله با فساد و افزایش شفافیت در بخش‌های دولتی و حکومتی گسترش یافتند. سازمان‌هایی مانند «مشارکت دولت باز»[2] نقش مهمی در ترویج این اصول ایفا کردند.

با ظهور اینترنت و فناوری‌های دیجیتال، امکان دسترسی گسترده‌تر به اطلاعات و مشارکت آسان‌تر شهروندان فراهم شد. این فناوری‌ها به پارلمان‌ها اجازه می‌دهند تا جلسات و فعالیت‌های خود را به‌صورت برخط پخش، و اطلاعات مربوطه را به‌صورت دیجیتال منتشر کنند.

بسیاری از کشورها با اجرای طرح‌های پارلمان باز به موفقیت‌های چشمگیری دست یافته‌اند؛ به‌عنوان مثال، بوندستاگ آلمان از تلویزیون پارلمان باز برای دسترس‌پذیر کردن جلسات پارلمانی استفاده می‌کند که از این جهت برای افزایش تعامل دمکراتیک تحسین شده است.

سازمان‌هایی مانند «مشارکت دولت باز» به ترویج اصول پارلمان‌های باز در سطح جهانی می‌پردازند. این اصول شامل انتشار حداکثری اطلاعات، مکانیسم‌های دسترسی ساده، سوابق دقیق فعالیت‌های پارلمانی و مکانیسم‌های نظارت و کنترل مؤثر شهروندان است [۱۱] و [۱۲].

۲-۳. مفهوم پارلمان مشارکتی

پارلمان مشارکتی[3] مفهومی است که به‌منظور افزایش مشارکت مستقیم و فعال شهروندان در فرایندهای قانونگذاری و نظارتی توسعه یافته است. این رویکرد بر اساس اصول دمکراسی مشارکتی و شفافیت در حکومت‌داری بنا شده است و هدف آن تقویت ارتباطات بین پارلمان و شهروندان و همچنین افزایش پاسخ‌گویی و شفافیت در فعالیت‌های پارلمانی است. پارلمان‌های مشارکتی به شهروندان فرصت می‌دهند

1 .Open Parliament
2. OGP
3. Participatory Parliament

تا به‌صورت فعال در فرایندهای قانونگذاری و تصمیم‌گیری دخیل شوند. این مشارکت می‌تواند از طریق مشاوره‌های عمومی، نشست‌های مشورتی، و پلتفرم‌های برخط برای ارائه نظرات و پیشنهادها صورت گیرد. به‌عنوان مثال، اتحادیه اروپا از «ابتکار شهروندان اروپا»[1] به‌عنوان ابزاری برای مشارکت دمکراتیک استفاده می‌کند که به یک میلیون شهروند اجازه می‌دهد تا پیشنهادهای قانونی خود را به کمیسیون اروپا ارائه دهند. از مهم‌ترین اصول پارلمان مشارکتی، شفافیت در فعالیت‌ها و تصمیم‌گیری‌های پارلمانی است. این شفافیت از طریق پخش زنده جلسات پارلمان، انتشار اسناد و سوابق تصمیم‌گیری‌ها، و دسترسی آسان به اطلاعات پارلمانی تأمین می‌شود. پارلمان آفریقای جنوبی به‌عنوان نمونه‌ای موفق، مدل مشارکت عمومی خود را به‌منظور ارتقای تعاملات دمکراتیک توسعه داده است.

پارلمان‌های مشارکتی اغلب با سازمان‌های جامعه مدنی و گروه‌های ذی‌نفع همکاری می‌کنند تا نیازها و نگرانی‌های مختلف جامعه را بهتر بشناسند و در تصمیم‌گیری‌ها لحاظ کنند. این همکاری‌ها می‌تواند شامل تشکیل کارگروه‌های مشترک، برگزاری جلسات مشورتی، و توسعه برنامه‌های آموزشی و آگاهی‌بخشی باشد. با دخالت شهروندان و ذی‌نفعان مختلف در فرایندهای تصمیم‌گیری، خط‌مشی‌ها و قوانین تصویب شده واقع‌بینانه‌تر و کارآمدتر خواهند بود [۱۳]، [۱۴] و [۱۵].

۳-۳. مفهوم قانونگذاری مشارکتی

قانونگذاری مشارکتی[2] فرایندی است که در آن شهروندان و جوامع مختلف به‌طور مستقیم و فعالانه در تهیه، بررسی و تصویب قوانین مشارکت می‌کنند. این مشارکت می‌تواند از طریق مشاوره عمومی، نظرخواهی‌های برخط، گروه‌های کاری و دیگر ابزارهای تعامل مستقیم با قانونگذاران صورت گیرد. این فرایند به تقویت دمکراسی و افزایش شفافیت در فرایندهای قانونی منجر می‌شود و به شهروندان امکان می‌دهد تا نظرها و خواسته‌های خود را به‌طور مستقیم به قانونگذاران منتقل کنند.

روش‌های مختلفی برای مشارکت شهروندان در فرایند قانونگذاری وجود دارد، از جمله:

- برگزاری جلسات عمومی و نظرخواهی از شهروندان درباره پیش‌نویس‌های قانونی.
- **پلتفرم‌های برخط:** استفاده از فناوری‌های دیجیتال برای جمع‌آوری نظرها و پیشنهادهای مردم.
- **کارگروه‌های مشورتی:** تشکیل گروه‌های تخصصی شامل نمایندگان مختلف جامعه برای بررسی و ارائه بازخورد درباره قوانین.

قانونگذاری مشارکتی مزایای زیادی دارد که این موارد از جمله آنهاست: افزایش شفافیت و اعتماد عمومی، بهبود کیفیت قوانین، و تقویت دمکراسی [۱۶]، [۱۷] و [۱۸].

۴-۳. مفهوم نظارت و ارزشیابی مشارکتی

نظارت و ارزشیابی مشارکتی[3] یکی از رویکردهای نوین در مدیریت پروژه‌ها و برنامه‌هاست که به‌منظور افزایش اثربخشی و کارایی، تمام ذی‌نفعان را در تمامی مراحل نظارت و ارزشیابی درگیر می‌کند.

این رویکرد شامل مشارکت فعال ذی‌نفعان - شامل کارکنان، مدیران، جامعه محلی، و دیگر افراد مرتبط - در فرایند نظارت و ارزیابی مسئله است. مزایای اصلی این رویکرد شامل دستیابی به اطلاعات دقیق‌تر، شناسایی نیازهای واقعی، و افزایش حس مالکیت و مسئولیت‌پذیری در میان ذی‌نفعان است. این رویکرد به بهبود کیفیت و کارایی پروژه‌ها کمک و امکان ایجاد تغییرات مؤثر و پایدار را فراهم می‌کند.

در نظارت و ارزشیابی مشارکتی، در مرحله اول، همه ذی‌نفعان در تعیین اهداف و معیارهای ارزیابی مشارکت دارند. این کار از طریق جلسات مشاوره، بحث‌های گروهی و مصاحبه‌های عمقی انجام می‌شود؛ سپس داده‌ها با استفاده از روش‌های متنوعی مانند نظرسنجی، مصاحبه، و

1. ECI
2. Participatory Legislation
3 .Participatory Supervision and Evaluation

بررسی‌های میدانی جمع‌آوری می‌شود. در این مرحله نیز مشارکت ذی‌نفعان از اهمیت بالایی برخوردار است. پس از آن ذی‌نفعان به‌صورت گروهی داده‌ها را تحلیل و نتایج را تفسیر می‌کنند. این فرایند باعث شفافیت بیشتر و درک بهتر از شرایط پروژه می‌شود. در نهایت نتایج به دست آمده به‌صورت گزارش‌هایی به ذی‌نفعان ارائه می‌شود و برای بهبود عملکرد پروژه‌ها استفاده می‌شود. این نتایج می‌تواند به‌عنوان مبنایی برای تصمیم‌گیری‌های آتی و برنامه‌ریزی‌های جدید مورد استفاده قرار گیرد.

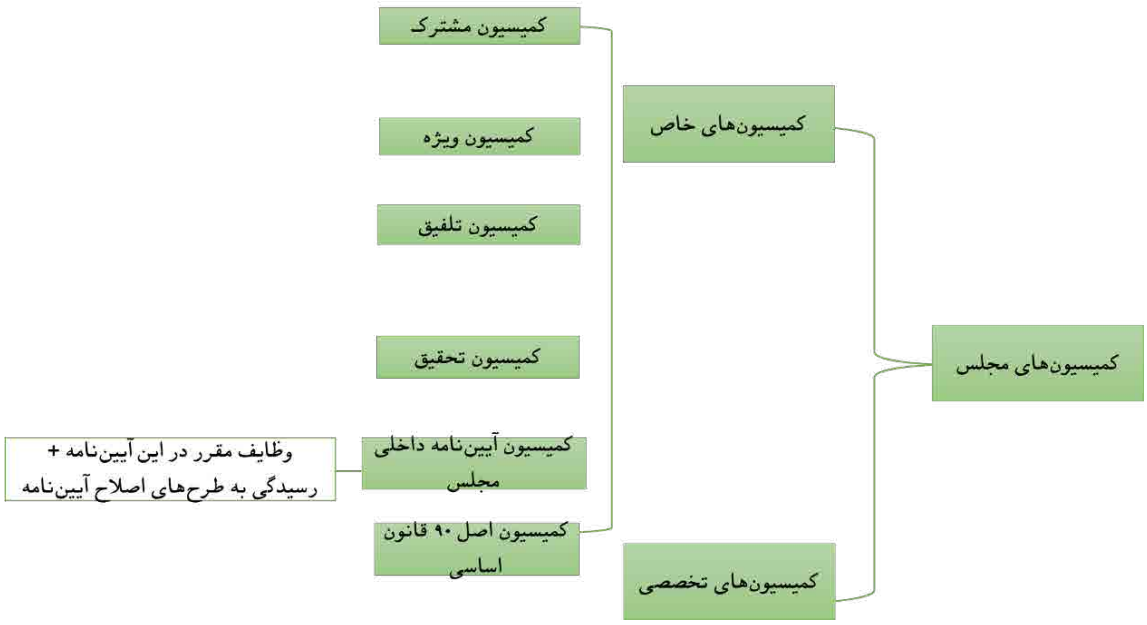
در یکی از مطالعات انجام شده در اوگاندا، تیم‌های محلی از ذی‌نفعان در تمام مراحل پروژه از طراحی تا اجرای آن مشارکت داشتند. این مشارکت باعث شد تا مشکلات به‌صورت دقیق‌تری شناسایی و راه‌حل‌های مناسبی ارائه شود که در نهایت به بهبود وضعیت سلامت جامعه کمک کرد [۱۹]، [۲۰] و [۲۱].

۵-۳. نگاهی به کارکرد و عملکردهای کمیسیون آیین‌نامه داخلی مجلس

مجلس شورای اسلامی پس از پیروزی انقلاب اسلامی ابتدا بر اساس آیین‌نامه‌ای مصوب شورای انقلاب در سال ۱۳۵۸ شروع به کار کرد، اما در خردادماه ۱۳۵۹ باتوجه‌به مختصر بودن آیین‌نامه مذکور کمیسیونی برای تهیه پیش‌نویس آیین‌نامه‌ای جدید برای تنظیم امور داخلی مجلس مأمور شد. طرح پیش‌نویس این آیین‌نامه ابتدا به‌صورت آزمایشی و سپس در سال ۱۳۶۱ به‌عنوان قانون به تصویب نهایی رسید. در سال ۱۳۷۸ طرح آیین‌نامه‌ای جدید به مجلس ارائه و جایگزین قانون پیشین شد.

مطابق ماده (۴۳)، هر شعبه یک نفر از اعضای خود را که واجد صلاحیت باشد برای تشکیل کمیسیون آیین‌نامه داخلی مجلس معین و نتیجه را به مجلس گزارش خواهد کرد. این کمیسیون علاوه‌بر انجام وظایف مقرر در این آیین‌نامه طرح‌های مربوط به اصلاح آیین‌نامه داخلی مجلس را رسیدگی و نظر خود را به مجلس گزارش می‌کند تا مطابق آیین‌نامه بررسی شود.

شکل ۱. تقسیم‌بندی کمیسیون‌های مجلس به کمیسیون‌های خاص و تخصصی

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

چنان‌که مشخص است، کمیسیون‌های مجلس به دو دسته تخصصی و خاص تقسیم می‌شوند. کمیسیون‌های تخصصی موضوعات مختلفی مثل «آموزش، تحقیقات و فناوری»، «اجتماعی»، «اقتصادی»، «انرژی»، «بهداشت و درمان» و... را دربرمی‌گیرند که هریک از این کمیسیون‌ها طرح‌ها و لوایح مرتبط با موضوع خود را بررسی می‌کنند؛ اما کمیسیون‌های خاص به بعضی کارویژه‌های خاص مجلس اختصاص دارند. به‌طور مثال کمیسیون مشترک برای طرح‌ها و لوایحی است که به تشخیص هیئت‌رئیسه به دو یا چند کمیسیون ربط دارد یا کمیسیون ویژه برای رسیدگی و تهیه گزارش در مسائل مهم و استثنایی کشور است یا کمیسیون تلفیق به تنظیم اصول و مفاد برنامه‌های توسعه و لوایح بودجه کل کشور و ایجاد هماهنگی بین کمیسیون‌های تخصصی اشتغال دارد. در این میان، کمیسیون آیین‌نامه داخلی مجلس مسئولیت انجام وظایف مقرر در این آیین‌نامه و رسیدگی به طرح‌های اصلاح آیین‌نامه را برعهده دارد که تمرکز این گزارش بر این کمیسیون و وظایف آن است.

۶-۳. مطالعه تطبیقی مردمی‌سازی و مشارکتی شدن در پارلمان‌های بین‌المللی

در کشورهای مختلف پارلمان‌ها سازوکارها و ابزارهایی برای مشارکت مردم در امور پارلمان در نظر گرفته‌اند. همچنین شاخص‌های جهانی برای بررسی میزان مشارکتی بودن پارلمان‌ها تعریف شده است. باتوجه‌به اینکه هدف این پژوهش شناسایی ابزارهای ارتقای سازوکارهای مردمی در پارلمان در چارچوب قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی است، در گام نخست مهم‌ترین نمونه‌های خارجی مرتبط با مشارکت مردم و مردمی شدن بررسی شده است. در ادامه بعضی نمونه‌های این امر بررسی می‌شود:

۱-۶-۳. اتحادیه اروپا و حرکت به سمت سازوکار مشارکت دائمی شهروندان

در سندی که بخش خط‌مشی‌گذاری حقوق شهروندی و امور مربوط به قانون اساسی پارلمان اروپا به درخواست کمیته قانون اساسی[1] انجام داده است [۲۲]، سیستم مشارکتی و کانال‌های موجود برای مشارکت شهروندان در تصمیم‌گیری‌های اتحادیه اروپا بررسی شده است. مواردی مانند اهمیت شفافیت در فرایندهای تصمیم‌گیری، ابزارهایی که برای افزایش مشارکت مردمی استفاده می‌شوند، و مطالعات موردی از کشورهای اروپایی که این خط‌مشی‌ها را پیاده‌سازی کرده‌اند در این سند بررسی شده است. مطابق این سند ابزارها و سازوکارهای پیش‌بینی شده برای این امر عبارت‌اند از:

– **برگزاری جلسات عمومی:** پارلمان اروپا برای ارتباط مستقیم با شهروندان، جلسات عمومی برگزار می‌کند که در آنها موضوعات مهم مورد بحث و تبادل نظر قرار می‌گیرد.

– **مشاوره‌های عمومی:** این مشاوره‌ها فرصتی برای شهروندان است تا نظرها و پیشنهادهای خود را درباره موضوعات مختلف با نمایندگان پارلمان به اشتراک بگذارند.

– **گفت‌وگوهای مردمی:** این رویدادها فرصتی برای بحث و گفت‌وگو درباره مسائل مختلف با حضور نمایندگان پارلمان و شهروندان است.

– **فرایندهای قانونگذاری مشارکتی:** پارلمان اروپا برای جمع‌آوری نظرهای شهروندان در مراحل مختلف فرایند قانونگذاری از روش‌هایی مانند مشاوره‌های عمومی و نظرسنجی‌های برخط استفاده می‌کند.

– **استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات:**[2] پارلمان اروپا از فناوری‌های مدرن برای افزایش شفافیت و دسترسی شهروندان به اطلاعات استفاده می‌کند؛ ازجمله ایجاد وب‌سایت‌های رسمی، انتشار اطلاعات و مستندات مربوط به جلسات و تصمیمات پارلمان، و برگزاری نظرسنجی‌ها و مشاوره‌های برخط.

به‌طور خاص، اتحادیه اروپا از ابزارهای زیر برای مشارکتی کردن فرایند قانونگذاری استفاده می‌کند:

– **مشاوره‌های عمومی:** برگزاری جلسات و رویدادهایی که شهروندان و نهادهای مدنی را به‌صورت مستقیم در فرایند قانونگذاری شرکت

1. AFCO
2. ICT

دهند و نظرها و پیشنهادهای خود را ارائه کنند.

– **نظرسنجی‌ها:** برگزاری نظرسنجی‌های عمومی به‌منظور جمع‌آوری نظرها و دیدگاه‌های شهروندان درباره موضوعات مختلف.

– **استفاده از پلتفرم‌های برخط:** ایجاد فضاهای برخط برای شفافیت و مشارکت شهروندان در فرایند قانونگذاری، از جمله انتشار پروژه‌های قانونی و جمع‌آوری نظرهای برخط.

– **همکاری با نهادهای مدنی:** ایجاد همکاری و هماهنگی با نهادهای مدنی و سازمان‌های غیرانتفاعی برای جمع‌آوری نظرها و پیشنهادها از جامعه. [۳۹] [۴۴]

۲-۶-۳. پایگاه داده «شاخص‌های پارلمانی» و مفهوم پارلمان دمکراتیک

پایگاه داده «شاخص‌های پارلمانی»[1] که توسط مؤسسه آموزش و پژوهش پارلمانی[2] به‌منظور اندازه‌گیری و مقایسه عملکرد پارلمان‌ها در زمینه‌های گوناگون ایجاد شده است. یکی از این زمینه‌ها مشارکت عمومی است. اطلاعات موجود در این پایگاه داده توسط متخصصین بررسی شده است و معمولاً به‌عنوان یک منبع معتبر برای تحلیل و ارزیابی عملکرد پارلمان‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد. اهم شاخص‌هایی که در این پایگاه برای بررسی میزان مشارکت مردمی در فعالیت پارلمانی بررسی می‌شوند عبارت‌اند از:

– **شفافیت:** میزان شفافیت و دسترسی شهروندان به اطلاعات پارلمانی و فعالیت‌های پارلمانی.

– **مشارکت عمومی:** درصد شهروندانی که در فعالیت‌های پارلمانی مشارکت می‌کنند، از جمله حضور در جلسات عمومی، ارسال نظرها و پیشنهادها، و شرکت در نظرسنجی‌ها.

– **مشارکت مدنی:** نوع و حجم مشارکت نهادهای مدنی و سازمان‌های غیرانتفاعی در فعالیت‌های پارلمانی.

– **استقرار و اجرای خط‌مشی‌های مشارکتی:** میزان استقرار و اجرای خط‌مشی‌ها و برنامه‌های مشارکتی در پارلمان.

– **استفاده از فناوری:** استفاده از فناوری‌های مدرن برای افزایش مشارکت مردمی و شفافیت در فعالیت‌های پارلمانی.

– **تشویق و پاداش برای مشارکت مردمی:** تشویق و پاداش برای شهروندانی که در فعالیت‌های پارلمانی مشارکت فعال دارند، می‌تواند موجب افزایش مشارکت عمومی شود. این می‌تواند شامل تقدیر و تشکر عمومی، انتشار نتایج مشارکت شهروندان یا حتی اعطای جوایز باشد [۴۰]

۳-۶-۳. قانون ابتکار شهروندان در پارلمان فنلاند

پارلمان فنلاند در سال ۲۰۱۲ قانون ابتکار عمل شهروندان را تصویب کرد [۲۳] که به شهروندان فرصت می‌دهد در تنظیم قوانین و تصویب آنها مشارکت کنند. مطابق این قانون، حداقل ۵۰،۰۰۰ شهروند فنلاند که واجد شرایط رأی دادن هستند می‌توانند طرحی را برای تصویب به پارلمان ارائه کنند. البته این امر شرایطی دارد؛ از جمله اینکه طرح باید درباره یک موضوع خاص باشد و توجیهاتی قانونی ارائه دهد، همچنین جمع‌آوری امضا از شهروندان برای ارائه طرح به پارلمان مدت‌زمان مشخصی دارد و نباید بیش از آن طول بکشد. درصورتی که طی مدت زمان مشخص (۶ ماه) حداقل ۵۰،۰۰۰ امضا برای یک طرح جمع شود، سخن‌گوی طرح می‌تواند آن را به پارلمان ارائه دهد. پس از طرح در پارلمان، روند قانونی معمول برای بررسی طرح‌های قانونی درباره آن طی می‌شود، با این تفاوت که به سخن‌گویان طرح‌ها اجازه دفاع از طرح نیز داده می‌شود. در نهایت پارلمان می‌تواند آن را به همان شکل که ارائه شده است، یا با تغییرات تصویب کند یا آن را کنار بگذارد. [۴۱]

۴-۶-۳. دمکراسی مشورتی در پارلمان اسکاتلند

در سال ۲۰۲۲، در اسکاتلند کمیته «مشارکت شهروندان و درخواست‌های عمومی»[3] با تشکیل پنلی متشکل از نوزده نفر از مردم اسکاتلند که به‌صورت تصادفی انتخاب شده بودند و نماینده جمعیت اسکاتلند بودند به این سؤال پاسخ داد که «پارلمان اسکاتلند چطور می‌تواند شنیده شدن صدای همه بخش‌های اسکاتلند در تصمیم‌گیری‌ها را تضمین کند؟» براساس نظرهای مطرح شده کمیته، هفده توصیه برای ارتقای

1. Parliamentary Indicators
2. Parliamentary Research Services
3. CPPPC

دمکراسی مشورتی در پارلمان اسکاتلند مطرح کرد. البته برخلاف نظرهایی که در پنل شهروندان به دست آمده بود، کمیته قانونگذاری یا ایجاد یک ساختار دائمی برای این کار را لازم نمی‌دانست، بلکه اعلام کرد که باید از رویکردی انعطاف‌پذیر با اعمال مجموعه‌ای از اصول استفاده کرد و دمکراسی مشورتی باید مکمل مدل موجود دمکراسی نمایندگی باشد.[۴۲]

شکل ۲. تصویر توضیحات پنل شهروندی در سایت پارلمان اسکاتلند [۴۲]

۵-۶-۳. گروه نظارت پارلمانی آفریقای جنوبی

این گروه به‌عنوان یک سازمان غیردولتی و مستقل به دنبال ارائه اطلاعات دقیق و عینی درباره تمام اقدامات کمیته‌های پارلمانی آفریقای جنوبی است. این گروه، گزارش مکتوب تمام جلسات کمیته پارلمانی را گردآوری و منتشر می‌کند. همچنین جزئیات جلسات عمومی، برنامه‌های مجلس، پاسخ وزیران به سؤالات کتبی نمایندگان مجلس، تحقیق درباره عملکرد مجلس و دسترسی به نمایندگان ملی، ایالتی و محلی را فراهم می‌سازد.

یکی از اقدامات این گروه انجام تحقیقات و نظرسنجی‌هایی به‌منظور نظارت بر پارلمان و ارتقای مشارکت مردم در اقدامات آن است. گزارش یکی از این نظرسنجی‌ها با عنوان «مشارکت عمومی در پارلمان- یک نظرسنجی از مشارکت‌کنندگان» منتشر شده است [۲۴]. در این گزارش ۱۱۳۴ جلسه کمیته‌های پارلمانی یک دوره مجلس بررسی شده است. از میان این تعداد جلسه در ۳۹ جلسه کمیته‌ها نظرات مردم را شنیده بودند. از این ۳۹ جلسه، ۲۳۵ فرد/سازمان به‌عنوان اشخاصی که در این جلسات شرکت کرده و مطلبی به کمیته‌ها ارائه کرده بودند شناسایی شدند و در نهایت با ۱۸۰ نفر از آنها تماس گرفته و درباره مشارکت عمومی از آنها نظرسنجی شد. از آنها درباره کافی و مناسب بودن فرایند بازخورد (به نظراتشان)، لابی کردن با نمایندگان مجلس و احزاب سیاسی (به غیر از ارائه مطالبات به کمیته‌های پارلمانی) و موانع مشارکت عمومی مردم در پارلمان سؤال شد.

این گزارش‌ها و اقدامات به تهیه پیش‌نویس قانونی برای مشارکت گسترده‌تر مردم در پارلمان منجر شده است.[۴۳]

۶-۶-۳. سازوکارهای مشارکتی در ریکسداگ سوئد

پارلمان سوئد (ریکسداگ) به‌عنوان نماینده اصلی مردم سوئد، مجموعه‌ای از سازوکارهای مشارکتی را برای جلب نظر و مشارکت عمومی به کار می‌گیرد. یکی از مهم‌ترین این سازوکارها، کمیته‌های گوناگون پارلمان‌اند که هرکدام از آنها مسئول بررسی موضوعات خاصی هستند. این کمیته‌ها جلسات عمومی برگزار می‌کنند که عموم مردم می‌توانند در آنها شرکت و نظرهای خود را مطرح کنند. علاوه‌بر این، ریکسداگ به‌صورت منظم جلسات مشورتی با گروه‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی برگزار می‌کند تا نظرها و پیشنهادهای آنها را در تصمیم‌گیری‌های خود مدنظر قرار دهد.

این نهاد دارای سیستم‌های متنوعی برای تشویق به مشارکت عمومی است، مانند:

- استفاده از فناوری دیجیتال

پارلمان سوئد با بهره‌گیری از فناوری‌های دیجیتال سعی دارد ارتباطات مؤثرتری با مردم برقرار کند. وب‌سایت رسمی پارلمان اطلاعات دقیقی درباره فعالیت‌ها، جلسات و تصمیم‌گیری‌های پارلمان فراهم می‌کند که به عموم اجازه می‌دهد در جریان امور قرار گیرند و مشارکت داشته باشند.

- شفافیت و دسترسی به اطلاعات

یکی از کلیدی‌ترین ویژگی‌های پارلمان سوئد، شفافیت و دسترسی آزاد به اطلاعات است. جلسات پارلمانی به‌صورت زنده پخش می‌شوند و اسناد و مدارک مربوط به تصمیم‌گیری‌ها به‌صورت برخط منتشر می‌شوند. این امر باعث می‌شود مردم بتوانند به‌طور فعال در فرایندهای قانونگذاری و نظارتی شرکت کنند.

- مشارکت جوانان و گروه‌های کم‌برخوردار

پارلمان سوئد به‌طور ویژه به مشارکت جوانان و گروه‌های کم‌برخوردار توجه دارد. اقدامات مختلفی برای تقویت مشارکت این گروه‌ها انجام می‌شود، ازجمله تشکیل گروه‌های مشورتی و جلسات ویژه‌ای که به جوانان و نمایندگان گروه‌های محروم اختصاص دارد. این اقدامات به‌منظور اطمینان از شنیدن و درک نیازها و نگرانی‌های این بخش‌های جامعه انجام می‌شود.

- نوآوری و مشارکت عمومی

پارلمان سوئد همچنین با تشویق به نوآوری، فضایی برای ایجاد مشارکت عمومی فراهم می‌کند. برای مثال، استفاده از سیستم‌های بازخورد و مشاوره‌های عمومی به مردم اجازه می‌دهد تا نظرهای خود را درباره پیشنهادها و قوانین جدید ارائه دهند. این تعاملات می‌تواند به بهبود کیفیت قوانین و خط‌مشی‌ها منجر شود [۴۵] [۴۶].

شکل ۳ تصویر ریسکداگ سوئد که هر کسی می‌تواند با ثبت‌نام در سایت در آن حضور پیدا کند [۴۴]

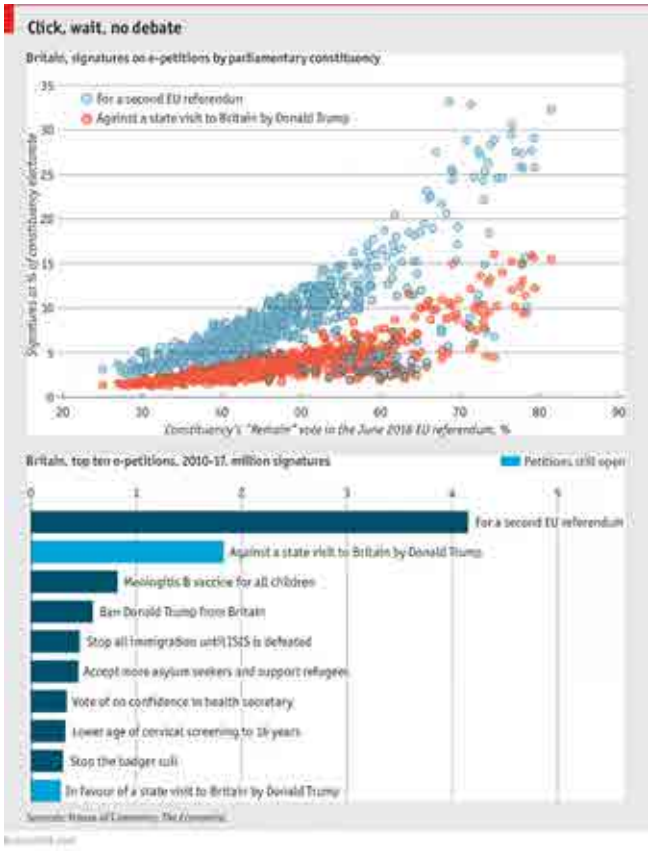

۷-۶-۳. انگلستان و امضای عریضه‌های[1] برخط

در انگلستان نیز روش‌هایی برای مشارکت مردم در پارلمان وجود دارد از جمله:

- **عریضه (درخواست یا کارزار) های برخط:** در انگلستان، شهروندان می‌توانند عریضه‌های برخط ایجاد کنند و اگر یک عریضه به ۱۰,۰۰۰ امضا برسد، دولت موظف است به آن پاسخ دهد. اگر به ۱۰۰,۰۰۰ امضا برسد، پارلمان موظف است موضوع را بررسی کند و ممکن است در پارلمان مورد بحث قرار گیرد.
- **کمیته‌های گزینش:** کمیته‌های گزینش مجلس عوام از طریق جمع‌آوری شواهد از عموم مردم و گروه‌های ذی‌نفع به بررسی مسائل مختلف می‌پردازند و گزارش‌های خود را به پارلمان ارائه می‌دهند.[۴۷]

شکل ۴. تصویر ۱۰ عریضه برتر ارائه شده به پارلمان در سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۷ که بین چند صدهزار تا چند میلیون بار توسط شهروندان امضا شده‌اند[۴۵]

۸-۶-۳. گردآوری نظرها و پیشنهادهای مردمی در کانادا

در کانادا غالباً امر مشارکت در پارلمان با جمع‌آوری نظرهای مردمی و اعمال آنها در تصمیم‌گیری‌ها معنا پیدا می‌کند. به‌صورت خاص در کانادا استفاده از این دو ابزار رایج است:

- **کمیته‌های پارلمانی:** کمیته‌های پارلمانی کانادا با برگزاری جلسات عمومی و دعوت از شهروندان و متخصصان، نظرها و پیشنهادهای مختلف را جمع‌آوری می‌کنند. این کمیته‌ها می‌توانند تأثیر زیادی بر تصمیم‌گیری‌های پارلمان داشته باشند.

1. Petition

- **جلسات مشورتی:** نمایندگان پارلمان کانادا به‌طور مرتب جلسات مشورتی با شهروندان و گروه‌های ذی‌نفع برگزار می‌کنند تا نظرها و نگرانی‌های آنها را بشنوند و در تصمیم‌گیری‌ها لحاظ کنند.[۴۸]

شکل ۵. تصویر مکانی که افراد می‌توانند در جلسات مشورتی کمیته‌های پارلمان که در سایت پارلمان اطلاع‌رسانی می‌شود شرکت کنند [۴۶]

۹-۶-۳. بوندستاگ برخط در آلمان

- **بوندستاگ برخط:** پارلمان آلمان (بوندستاگ) از طریق پلتفرم‌های برخط به شهروندان امکان می‌دهد تا به مباحثات و جلسات پارلمان دسترسی داشته باشند و نظرهای خود را ارائه دهند. این روش به افزایش شفافیت و مشارکت عمومی کمک می‌کند.

- **فرایندهای قانونگذاری مشارکتی:** در آلمان، شهروندان و گروه‌های ذی‌نفع می‌توانند در مراحل مختلف فرایندهای قانونگذاری نظرها و پیشنهادهای خود را به‌صورت رسمی ارائه دهند که این موضوع در بهبود کیفیت قوانین تصویب شده مؤثر است.[۴۹]

شکل ۶. تصویر تالار عمومی بوندستاگ آلمان از بالا- ترتیب کرسی‌ها توسط گروه پارلمانی مشخص می‌شود [۴۷]

۱۰-۶-۳. برزیل

- **برنامه شهروند دیجیتال:** برزیل از برنامه‌های دیجیتال برای افزایش مشارکت شهروندان در فرایندهای پارلمانی استفاده می‌کند. این برنامه‌ها شامل پلتفرم‌های برخط برای نظرخواهی عمومی و ارائه پیشنهادهای قانونی است.
- **بودجه‌ریزی مشارکتی:** در برخی شهرهای برزیل، شهروندان می‌توانند در فرایند بودجه‌ریزی شهری مشارکت کنند و نظرهای خود را درباره تخصیص منابع مالی ارائه دهند. این رویکرد به افزایش شفافیت و پاسخ‌گویی کمک می‌کند.[۵۰]

شکل ۷. تصویر دعوت شهروندان به مشارکت در تصمیم‌گیری‌های عمومی از جمله بودجه‌ریزی مشارکتی از طریق پلتفرم برخط در برزیل [۴۸]

۷-۳. جمع‌بندی مطالعه تطبیقی

در دهه‌های اخیر کشورها به سمت ایجاد امکاناتی برای افزایش مشارکت مردم در امر حکمرانی از جمله در امور مربوط به پارلمان رفته‌اند. در این حرکت رویکردهای گوناگونی وجود داشته است. افزایش شفافیت یکی از مهم‌ترین این رویکردهاست که کشورها تلاش کرده‌اند آن را از طریق جلسات و مشاوره‌های عمومی و گفت‌وگوهای مردمی، پخش برخط جلسات پارلمان و انتشار برخط اسناد پیگیری کنند. همچنین از طرق دیگری نیز تلاش کرده‌اند نظرهای مردمی در فرایند قانونگذاری (و گاهی نظارت) پارلمان لحاظ شود. از جمله این طرق برگزاری نظرسنجی، جمع‌آوری امضا و امکان ارائه طرح به پارلمان توسط شهروندان است. در همه این موارد از فناوری اطلاعات بهره زیادی برده شده است.

در زیر، جدولی را از نحوه عملکرد کشورها در این خصوص می‌بینیم:

جدول ۱. تلخیص تجربیات جهانی در مردمی‌سازی پارلمان

کشور	رویکردهای مردمی‌سازی	ابزارهای مردمی‌سازی	جنس مخاطبین درگیر	لایه مردمی‌سازی
اتحادیه اروپا	افزایش شفافیت و مشارکت مردمی	جلسات عمومی، مشاوره‌های عمومی، گفت‌وگوهای مردمی، فرایندهای قانونگذاری مشارکتی، فناوری اطلاعات و ارتباطات (TCI)	شهروندان، نهادهای مدنی	قانونگذاری
فنلاند	قانون ابتکار عمل شهروندان	جمع‌آوری امضا، ارائه طرح به پارلمان، دفاع از طرح در پارلمان	شهروندان (حداقل ۵۰،۰۰۰ نفر)	قانونگذاری
اسکاتلند	دمکراسی مشورتی	پنل شهروندان، مشاوره‌های عمومی	شهروندان، نمایندگان بخش‌های مختلف جامعه	قانونگذاری و نظارت
آفریقای جنوبی	نظارت بر عملکرد پارلمان و ارتقای مشارکت	گزارش مکتوب جلسات، نظرسنجی‌ها، تحقیقات	شهروندان، نهادهای مدنی	نظارت
سوئد (ریکسداگ)	شفافیت، دسترسی به اطلاعات، مشارکت عمومی	فناوری دیجیتال، پخش زنده جلسات، انتشار برخط اسناد، گروه‌های مشورتی، سیستم‌های بازخورد	شهروندان، جوانان، گروه‌های کم‌برخوردار	قانونگذاری و نظارت
بریتانیا	دمکراسی مستقیم و نظارت مردمی	پتیشن[1]های برخط، کمیته‌های گزینش	شهروندان، گروه‌های ذی‌نفع	قانونگذاری و نظارت
کانادا	تعاملات عمومی و مشارکت تخصصی	کمیته‌های پارلمانی، جلسات مشورتی	شهروندان، متخصصان	تصمیم‌گیری، نظارت
آلمان	دسترسی عمومی و شفافیت	بوندستاگ برخط، فرایندهای قانونگذاری مشارکتی	عموم شهروندان، گروه‌های ذی‌نفع	قانونگذاری
برزیل	دمکراسی دیجیتال و بودجه‌ریزی مشارکتی	برنامه شهروند دیجیتال، نظرخواهی‌های عمومی	شهروندان، جامعه محلی	تصمیم‌گیری، بودجه‌ریزی

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

1. Petition

۴. ابزارهای مردمی‌سازی

همان‌طور که مشاهده شد، در دنیا ابزارهای گوناگونی برای مشارکت مردمی و مردمی‌سازی حکمرانی بررسی و از آنها بهره‌برداری شده است. این ابزارها را می‌توان به شکل‌های گوناگونی دسته‌بندی کرد. یکی از مفیدترین دسته‌بندی‌ها، دسته‌بندی براساس جنبه‌ای از مشارکت عمومی است که هر ابزار می‌تواند به تقویت آن کمک کند. مثلاً مشارکت عمومی در امر قانونگذاری یا نظارت که از وظایف پارلمان است. شفافیت نیز رکن مهمی از مشارکت، و در واقع مقدمه و تدارک‌کننده آن است. در ادامه متداول‌ترین ابزارهای مردمی‌سازی در چنین دسته‌بندی ذکر می‌شود:

■ **ابزارهای مرتبط با شفافیت و در جریان گذاشتن مردم و توضیح مسائل برای آنها**

● **اطلاع‌رسانی عمومی**[1] پارلمان‌ها می‌توانند در جهت اطلاع‌رسانی عمومی، سازوکارهایی را برای به اشتراک گذاشتن اطلاعات درمورد کار خود با شهروندان، انجام نظرسنجی‌های حضوری و جمع‌آوری بازخورد برای به اشتراک گذاشتن با کمیته‌های پارلمانی یا در جلسات عمومی اعمال کنند [۲۹].

● **استماع عمومی**:[2] در کشورهای مختلف برگزاری جلسات استماع یکی از ابزارهای پارلمانی برای بررسی خط‌مشی‌ها و قوانین یا نظارت بر عملکرد دولت و دستگاه‌های اجرایی و نیز یکی از راه‌های ارتباطی شهروندان و کارشناسان با پارلمان است. وظیفه اصلی برگزاری جلسات استماع در بسیاری از کشورها، برعهده کمیته پارلمانی و جلسات عمومی پارلمانی است. این کمیته‌ها می‌توانند گروه‌ها و طرف‌های ذی‌نفع یا در برخی موارد عموم مردم را به جلسات استماع دعوت کنند. جلسات عمومی استماع را کمیته‌های پارلمانی برگزار می‌کنند که می‌تواند وسیله‌ای برای آگاهی‌بخشی به مردم درمورد خط‌مشی‌ها و کار مجلس در زمینه خاصی باشد. به‌علاوه اینکه گزارش‌های کمیته‌های پارلمانی از جلسات استماع می‌تواند وسیله مؤثری برای تنظیم توصیه‌های سیاستی و اجرایی به دولت باشد [۲۷]. کنگره آمریکا یکی از پارلمان‌هایی است که از این ابزار بهره می‌برد.

● **پویش‌های آگاهی‌بخش**:[3] پویش آگاهی‌بخش با هدف آموزش و اطلاع رسانی به مردم درمورد یک موضوع، علت، محصول یا خدمات خاص است. ایده این است که مردم از چیزی آگاه شوند، خواه یک موضوع اجتماعی، یک برند یا یک پیام باشد [۳۴]. در مردمی‌سازی از این پویش‌ها برای آگاهی‌بخشی و آموزش عمومی درخصوص خط‌مشی‌ها، رویه‌ها و قوانین استفاده می‌شود.

● **انتشار گزارش مکتوب جلسات**: یکی از ابزارهای شفافیت که کمک می‌کند مردم بتوانند جلسات پارلمان را دنبال کنند.

● **پخش زنده جلسات**: یکی از ابزارهایی که می‌تواند به شفافیت پارلمان کمک کند، پخش زنده جلسات عمومی و کمیته‌های پارلمان است. در ضمن آن مردم نیز می‌توانند با مشاهده این جلسات در سامانه برخطی نظرهای خود را اعلام کنند.

● **اجلاس شهری**:[4] جلسات تالار شهر اغلب توسط قانونگذاران در حوزه انتخابیه خود، یا توسط قوه مجریه برگزار می‌شود که در آن از شهروندان دعوت می‌شود تا در گفت‌وگو با قانونگذاران یا کارمندان عمومی برای به اشتراک گذاشتن نگرانی‌های خود و پرسیدن سؤالات شرکت کنند. بحث‌ها می‌تواند بر نگرانی‌های کلی برای تنظیم دستور کار یا نظارت، یا قوانین خاص باتوجه‌به مرحله توسعه یا بررسی آن متمرکز شود. روش‌های مختلف، مانند بحث‌های میزگرد، کافه جهانی و سایر روش‌ها نیز می‌تواند برای ایجاد فرصت‌هایی برای شهروندان برای تعامل با یکدیگر و کار در جهت ایجاد اجماع درمورد راه‌حل‌های قانونی بالقوه به کار رود [۲۹].

1 .Public Outreach
2 .Public Hearing
3 .Awareness Campaigns
4. Town Meetings

▪ ابزارهای جمع آوری نظرات و بازخوردهای مردمی

• **خوانش عمومی:**[1] خوانش عمومی ابتکاری است که به مردم این فرصت را می‌دهد که نظرهای خود را درباره طرح‌ها و لوایح قبل از تبدیل شدن به قانون ارائه کنند و کمیته‌ای در پارلمان که مسئولیت بررسی طرح/لایحه را دارند نظر مردم را لحاظ خواهند کرد. این شیوه در پارلمان انگلستان مورد استفاده قرار گرفته است [۲۶].

• **استفاده از سیستم‌های بازخورد:**[2] پس از اجرای آزمایشی یا قطعی طرح‌ها و لوایح پارلمان یا دیگر نهادها، با وسایل مختلف از مردم بازخورد گرفته می‌شود که این بازخورد می‌تواند به اصلاح آن کمک کند. از جمله این وسایل نظرسنجی‌هاست.

• **مجمع شهروندی[3] و هیئت منصفه شهروندی:**[4] یک هیئت‌منصفه شهروندی یا مجمع متشکل، معمولاً در قالب یک پنل از شهروندان برای مطالعه عمیق یک موضوع تشکیل شده که در آن بحث درمورد دیدگاه‌های مختلف درباره موضوع، و توصیه یک مسیر اقدام یا ایجاد راه‌حل‌های خود برای رسیدگی به موضوع شکل می‌گیرد و یافته‌های آن می‌تواند الزام‌آور باشد یا نباشد [۲۹].

• **نظرسنجی‌های مشورتی:**[5] به‌طور حضوری یا برخط از مردم درباره موضوعات مختلف از جمله طرح‌ها و لوایح درحال بررسی، اولویت بررسی آنها، رویه‌های نظارتی و سؤال از مقامات و تحقیق و تفحص در امور کشور نظرسنجی شود.

• **سیستم پایش اجتماع بنیان:**[6] سیستم نظارت مبتنی‌بر جامعه و یک ابزار تشخیصی برای ارزیابی فقر در سطح شهری و استانی است. این پایگاه اطلاعاتی خوبی را برای ردیابی آثار اصلاحات کلان اقتصادی و شوک‌های مختلف سیاستی به سیاستگذاران و مجریان برنامه ارائه می‌دهد [۳۵].

• **انتشار برخط اسناد:** از ابزارهای شفافیت که امکان نظارت مردمی بر پارلمان یا مقاماتی را که پارلمان بر آنها نظارت دارد فراهم می‌کند.

• **کارت گزارش‌دهی شهروندان:**[7] CRC معمولاً با جمع‌آوری و انتشار بازخورد کاربران در یک فرم سیستماتیک ایجاد می‌شود. اطلاعات جمع‌آوری شده از یک نمونه نماینده می‌تواند برای آغاز اصلاحات مربوط به خدمات عمومی استفاده شود و به‌عنوان ابزاری در نظر گرفته می‌شود که هدف آن معرفی مشوق‌های بازار برای نحوه عملکرد خدمات عمومی است. برخلاف شرکت‌های خصوصی، خدمات عمومی با رقابت مواجه نیستند و انگیزه لازم برای پاسخ‌گویی به نیازهای مشتری را ندارند [۳۶].

▪ ابزارهای مشارکت مردم در تدوین طرح‌ها/لوایح یا اولویت دادن به آنها یا تنظیم رویه‌ها

• **عریضه‌نویسی و جمع آوری امضا:**[8] معادل فارسی پتیشن عریضه، دادخواست، تظلم‌خواهی و درخواست کردن است. در بعضی کشورها ثبت پتیشن به‌معنای آن است که گروهی از مردم درخواستی از دولت یا یکی از نهادهای آن را امضا و به دولت یا آن نهاد تقدیم می‌کنند [۲۵]. در ایران، سایت کارزار و فارس‌من از نمونه‌های عریضه‌نویسی است؛ اما این سایت‌ها در نهادهای حاکمیتی جایابی نشده‌اند و سازوکار حقوقی ندارند، بلکه بیشتر بر بُعد پیگیری رسانه‌ای تمرکز دارند. به لحاظ حقوقی می‌توان شرایطی در نظر گرفت که تعداد مشخصی از مردم بتوانند عریضه‌ای را در پارلمان مطرح کنند و پارلمان موظف به بررسی آن باشد.

• **ابتکار شهروندی:**[9] طرح ابتکار شهروندی در اتحادیه اروپا به اجرا گذاشته شده است. برای شروع، احزاب علاقه‌مند می‌توانند کمیته ویژه‌ای تشکیل دهند. این کمیته باید متشکل از حداقل هفت شهروند ساکن هفت کشور مختلف عضو اتحادیه اروپا باشد و اعضای آن از نظر سنی مجاز

1. Public Reading
2. Feedback Systems
3. Citizens' Assembly
4. Citizen juries
5. Deliberative Surveys/Deliberative Polling
6. Community based Monitoring System) CBMS(
7 .Citizen Report Cards
8 .Petitions
9 .Citizens' Initiative

به شرکت در انتخابات پارلمانی اروپا باشند. این کمیته به‌عنوان سازمان‌دهنده رسمی یک طرح ویژه باید در وب‌سایت کمیسیون اروپا ثبت شود. پس از آن طرح‌ها و ابتکارات ثبت خواهند شد. پس از اینکه طرح‌ها ثبت شدند، کمیته، اظهارات حمایتی شهروندان اروپایی از طرح‌ها را جمع‌آوری می‌کند. طراحان ابتکارات و ایده‌ها یک سال برای این امر فرصت دارند. طرح‌ها باید از حمایت دست‌کم یک میلیون شهروند اروپایی از هفت عضو مختلف اتحادیه اروپا برخوردار باشد. پس از گواهی مقامات صالح، این طرح‌ها و ابتکارات پیشنهادی در کمیسیون اروپا ثبت و بررسی می‌شوند تا رسیدگی شوند. سرانجام، سه ماه پس از ارائه این پیشنهادها، سازمان‌دهندگان فرصت این را پیدا می‌کنند تا طرح خود را در پارلمان اروپا به گوش عموم برسانند. پس از آن، کمیسیون اتحادیه اروپا پاسخ رسمی خود را ارائه خواهد کرد و مشخص خواهد ساخت درصورت تأیید طرح چه اقداماتی باید صورت گیرد و اینکه دلایل رد یا قبول طرح چه بوده است. چنانچه کمیسیون اروپا تصمیم گرفت طرحی را دنبال کند، روند قانونگذاری آغاز خواهد شد [۲۳].

- **قانون‌سپاری[1] و جمع‌سپاری**[2]: عمل استفاده از فناوری برای استفاده از هوش و تخصص مردم به‌منظور بهبود کیفیت قانونگذاری است. در سرتاسر جهان، در حال حاضر چندین مجلس قانونگذاری محلی و پارلمان‌های ملی وجود دارد که به اینترنت روی آورده‌اند تا مردم را در تهیه پیش‌نویس قانون و تصمیم‌گیری مشارکت دهند. این طرح‌های بلندپروازانه قانون‌نویسی جمعی نشان می‌دهد که مردم در بسیاری از موارد می‌توانند فراتر از مشارکت در نظرات و امضای دادخواست‌های برخط، نقش اساسی‌تری ایفا کنند از جمله: پیشنهاد قانون، تهیه پیش‌نویس لوایح، نظارت بر اجرا، و ارائه داده‌های مفقود. از طریق چنین فرایندهایی، عموم مردم در فرایند قانونگذاری تا بهبود کیفیت نتایج قانونگذاری و اثربخشی حکومت، همکار می‌شوند [۳۰].
- **بودجه‌ریزی مشارکتی**[3]: فرایندی دمکراتیک است که در آن اعضای جامعه مستقیماً تصمیم می‌گیرند که چگونه بخشی از بودجه عمومی را خرج کنند. بیشتر درمورد برنامه‌های خاص یا برنامه‌های سطح شهرداری استفاده می‌شود [۲۹].
- **پنل شهروندان**[4]: در اسکاتلند کمیته «مشارکت شهروندان و درخواست‌های عمومی» با تشکیل پنلی متشکل از نوزده نفر از مردم اسکاتلند که به‌صورت تصادفی انتخاب شده و نماینده جمعیت اسکاتلند بودند، درباره شیوه مشارکت عمومی در کشور تشکیل جلسه داد و به نتایجی دست یافت. از این شیوه می‌توان برای بررسی مسائل مختلف کشور استفاده کرد [۳۱].
- **دستورهای جمعی**[5]: دستور جمعی به یک نوآوری دمکراتیک اشاره دارد که در آن گروهی از شهروندان به‌طور دسته‌جمعی پویش انتخاباتی تشکیل می‌دهند و درصورت انتخاب، در تصمیم‌گیری درمورد یک کرسی قانونگذاری سهیم‌اند. این مفهوم در زمینه‌های مختلف اجرا شده است؛ مثلاً در برزیل که در آن دستورهای جمعی به تقسیم قدرت بین قانونگذاران و شهروندان برای افزایش مشارکت دمکراتیک و پاسخ‌گویی منجر شده است. مفهوم اجرای مأموریت جمعی نیز در زمینه سیاست احزاب در کشورهایی مانند هلند و بریتانیا مورد مطالعه قرار می‌گیرد؛ جایی که از احزاب انتظار می‌رود وظایف انتخاباتی خود را از طریق همسو کردن اعلامیه‌های انتخاباتی با سخنرانی‌های پارلمانی انجام دهند. علاوه‌بر این، این اصطلاح در حوزه خط‌مشی مراقبت‌های بهداشتی بررسی می‌شود؛ جایی که قانون اساسی و اهمیت اخلاقی دستورها، مانند قانون حمایت از بیمار و مراقبت مقرون‌به‌صرفه در آمریکا، با استفاده از رویکردهای اقتصادی و راولزی مورد بحث قرار می‌گیرد [۳۲]
- **ائتلاف‌های مردم‌محور**[6]: مجموعه‌ای از اقدامات سازمان‌دهی شده با هدف تأثیرگذاری بر خط‌مشی‌های عمومی، نگرش‌های اجتماعی و فرایندهای سیاسی-اجتماعی است که حاشیه‌نشینان را قادر می‌سازد [درباره این مسائل] صحبت کنند. تغییر به نمایندگی از گروه‌های به حاشیه رانده شده، هدف حمایت مردم‌محور ایجاد تحول اجتماعی است که شهروندانی مدنی را تقویت می‌کند تا بتوانند برای حقوق خود

1 .Crowdlaw
2 .Crowdsourcing
3. Participatory Budgeting
4. Citizens' Panel
5. Collective Mandate
6. People centered Advocacy

در فرایند برآوردن نیازهای اساسی خود مذاکره کنند. از این رویکرد به‌عنوان حمایت از شهروند، حمایت مشارکتی، حمایت تحول‌آفرین و حمایت از عدالت اجتماعی نیز یاد می‌شود [۳۳].

- **برنامه‌ریزی توسعه‌ای مشارکتی**:[1] برنامه‌ریزی توسعه مشارکتی حول حصول اطمینان از مشارکت مردم محلی در تصمیم‌گیری‌های پیرامون توسعه و حمایت از توسعه به رهبری مردم محلی متمرکز است.
- **مشاوران شهروندی**:[2] استفاده از افراد متخصص یا ذی‌نفعان صنفی در امور مربوط به آن تخصص یا صنف در کشور به‌عنوان مشاوران مقامات و پارلمان.

▪ **ابزارهای مشارکت مردم در امر نظارت**

- **پاسخ‌گویی درباره وعده‌های انتخاباتی**:[3] در بعضی کشورها این امکان وجود دارد که وعده‌های انتخاباتی نمایندگان و مقامات در سامانه‌ای ثبت شده، پس از انتخابات امکان مراجعه و مطالبه‌گری درباره آنها وجود داشته باشد.
- **دیده‌بان عمومی**:[4] این بخش طیف وسیعی از مکانیسم‌ها و ابزارهایی را پوشش می‌دهد که شهروندان یا سازمان‌های مستقل را در اجرای نقش نظارتی یا نظارتی در برابر دولت به‌منظور کمک به مهار فساد، ایجاد اعتماد عمومی به دولت و تقویت شفافیت و پاسخ‌گویی بیشتر عمومی دربرمی‌گیرد [۳۷].

۵. شناسایی ظرفیت‌ها و ابزارهای ارتقای مشارکت مردمی در قانون آیین‌نامه داخلی مجلس

برای ارتقای سازوکارهای مردمی مجلس شورای اسلامی ضروری است که به قانون آیین‌نامه داخلی آن مراجعه و ظرفیت‌های موجود برای این امر را از آن استخراج کنیم و برمبنای آنها راهکارهایی پیشنهاد دهیم؛ چراکه اولاً قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی به‌عنوان یکی از مبناهای قانونی این نهاد، شیوه‌نامه‌ها و فرایندهایی را برای عملکرد آن تعیین می‌کند. استفاده از این قانون می‌تواند اطمینان ایجاد کند که هرگونه تغییرات و اصلاحاتی که در جهت مردمی‌سازی مجلس اتخاذ می‌شود، با پایه‌های قانونی این نهاد همخوانی دارد؛ ثانیاً استفاده از قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی می‌تواند به مردم و سایر نهادها اطمینان بخشد که هرگونه اقدامی که در راستای مردمی‌سازی مجلس انجام می‌شود، براساس اصول و مقرراتی است که توسط خود مجلس تصویب شده است؛ ثالثاً آیین‌نامه داخلی مجلس مجموعه‌ای از دستورالعمل‌ها، فرایندها و رویه‌هایی است که برای عملکرد مجلس تعیین شده است و امکان اجرایی بالایی دارد. به همین دلیل، استفاده از این قانون می‌تواند اطمینان بخشد راهکارهایی که برای مردمی‌سازی مجلس انتخاب می‌شود، قابل اجرا و پیگیری‌اند. این قانون از دو باب تشکیل شده است که باب اول به کلیات و باب دوم به وظایف و اختیارات مجلس شورای اسلامی می‌پردازد. باب اول به مطالبی مثل تشکیلات مجلس، کمیسیون‌ها، نمایندگان و حقوق و تعهدات آنها و گردش کار مجلس می‌پردازد. باب دوم این قانون وظایف و اختیارات مجلس را مطرح می‌سازد که عبارت‌اند از: قانونگذاری، نحوه بررسی و رأی اعتماد به وزیران، و نظارت.

۵-۱. باب اول - فصل اول

فصل اول باب اول قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی که مواد (۱) تا (۷۲) این قانون را دربرمی‌گیرد، درخصوص تشکیل مجلس و تشکیلات آن است. در این فصل درباره افتتاحیه و استقرار مجلس، تشکیلات قانونگذاری مجلس و تشکیلات اداری مجلس بحث شده است. بحث از کمیسیون‌ها ذیل تشکیلات قانونگذاری مجلس صورت گرفته است.

1. Participatory Development Planning
2. Citizens' Advisors
3. Accountability for Electoral Promises
4. Public Oversight

• پیشنهادهایی برای مردمی شدن مجلس

موادی از قانون که می‌توانند در جهت مردمی‌تر شدن مجلس ارتقا پیدا کنند، اعم از این موارد است:

حضور عمومی (در قالب معتمدین نمایندگان) در جلسات مختلف مجلس: هریک از نمایندگان در هر جلسه می‌توانند برای سه نفر معتمد درخواست صدور کارت ورود به محل تماشاچیان کنند. می‌توان براساس همین ظرفیتی که مورد توجه قرار گرفته، این امکان را فراهم کرد که عموم مردم بتوانند برای حضور در جلسات مختلف مجلس به نمایندگان درخواست دهند و طی فرایندی امکان حضورشان در مجلس فراهم شود.

دعوت از اشخاص حقیقی و حقوقی جهت شرکت یا اظهارنظر: یکی از وظایف و اختیارات هیئت‌رئیسه مجلس، تصمیم‌گیری درخصوص دعوت از اشخاص حقیقی و حقوقی و موافقت با حضور اشخاص متقاضی جهت شرکت و یا اظهارنظر در مجلس است.

امکان اعتراضات مردمی به امور مجلس: امکان اعتراض مردم به کیفیت اداره جلسات یا سایر امور مجلس از طریق کمیسیون اصل (۹۰) وجود دارد.

جمع‌سپاری و امکان نظرخواهی مردمی در زمینه تشکیل کمیسیون‌های ویژه: تشکیل کمیسیون ویژه برای مسائل مهم و استثنایی کشور به پیشنهاد حداقل پانزده نماینده در نظر گرفته شده است. اما به‌نظر می‌رسد در این مورد نیز می‌توان نظر مردم را صائب دانست و امکانی برای پیشنهاد مردم به نمایندگان برای تشکیل کمیسیون ویژه در نظر گرفت که البته باید حد نصاب معین و بالایی از پیشنهاددهندگان مردمی را داشته باشد.

ظرفیت‌های کمیسیون اصل (۹۰) در ارتقای سازوکارهای مردمی مجلس: به‌منظور سامان دادن و کارآمدسازی مجلس و نمایندگان، خصوصاً نسبت به طرز کار قوای مجریه و قضائیه و کمیسیون اصل (۹۰) قانون اساسی تشکیل می‌شود. در اصل (۹۰) قانون اساسی آمده است: «هر کس شکایتی از طرز کار مجلس یا قوه مجریه یا قوه قضائیه داشته باشد، می‌تواند شکایت خود را کتباً به مجلس شورای اسلامی عرضه کند. مجلس موظف است به این شکایات رسیدگی کند و پاسخ کافی دهد و در مواردی که شکایت به قوه مجریه یا قوه قضائیه مربوط است، رسیدگی و پاسخ کافی از آنها بخواهد و در مدت متناسب نتیجه را اعلام نماید و در موردی که مربوط به عموم باشد به اطلاع عامه برساند». به این ترتیب، مردم از طریق شکایت به کمیسیون اصل (۹۰) مجلس از طرز کار قوای سه‌گانه در حکمرانی و به‌طور خاص در نظارت بر عملکرد حکمرانان مشارکت کنند.

بهره‌گیری از ظرفیت‌های مردمی در اجرای آزمایشی طرح‌ها/لوایح: در اجرای آزمایشی طرح‌ها و لوایح می‌توان از گروه‌های مردمی و محلی و اصناف و همچنین استفاده از سندباکس‌های تنظیم‌گری[1] کمک گرفت.

درخواست‌های مردمی تحقیق و تفحص: کمیسیون‌ها وظیفه رسیدگی به درخواست‌های تحقیق و تفحصی را که در محدوده مرتبط با موضوعشان است دارند. این امکان وجود دارد که عموم مردم بتوانند از کمیسیون‌ها درخواست تحقیق و تفحص کنند. البته برای تحقق این امر لازم است فرایندی شکل بگیرد که وصول درخواست‌ها به کمیسیون‌ها از طریق نمایندگان اتفاق افتد.

مشارکت‌دهی مردم در کسب اطلاع از کم و کیف اداره امور کشور و نظارت بر اجرای قوانین: یکی از وظایف کمیسیون‌های تخصصی تهیه گزارش موردی و سالیانه درخصوص امور اجرایی دستگاه‌ها و نحوه اجرای قوانین به‌خصوص قانون برنامه توسعه و بودجه سالیانه و ارائه نکات مثبت، منفی و پیشنهاد نحوه اصلاح آن و تقدیم گزارش به مجلس جهت قرائت و اطلاع‌رسانی به نمایندگان درخصوص عملکرد دستگاه‌ها و نحوه اجرای قوانین است. مشخصاً این مورد نیز از مواردی است که اطلاع‌رسانی به مردم درخصوص آن از ابزارهای مهم برای ارتقای شفافیت

---

۱. استفاده از سندباکس یا محیط‌های آزمون یا (مطابق اصطلاح بانک مرکزی): محیط کنترل نوآورانه، رویکردی است که محیط نظارتی پویا و مبتنی‌بر شواهد جهت آزمودن اتفاقات نوآورانه خصوصاً فناوری‌های جدید پدید می‌آورد. استفاده از این محیط‌ها به این شکل است که فعالان یک کسب‌وکار یا مخاطبان یک قانون در فرایند آزمایشی و کنترل شده در زمینه کاری خود به فعالیت می‌پردازند و در طول این فرایند، نقاط ضعف و قوت آن کسب‌وکار یا مقررات و قوانین مرتبط برای تنظیم‌گران روشن می‌شود. تاکنون از سندباکس‌های تنظیم‌گری غالباً در حوزه‌های مربوط به فناوری‌های مالی استفاده شده است.

و نظارت مردمی بر مسئولین است.

مشارکت‌دهی مشاورین ذی‌صلاح (به‌ویژه از میان نمایندگان ادوار) در مسائل کمیسیون‌ها: این ماده امکان استفاده از متخصصین غیرنماینده در کمیسیون‌های تخصصی را پیش‌بینی کرده است. مطابق با آنچه در بعضی کشورهای دیگر اتفاق می‌افتد، برای حضور و شرکت متخصصین از سراسر کشور در کمیسیون‌های تخصصی می‌توان امکان برگزاری جلسات برخط کمیسیون‌ها را نیز بررسی کرد.

شفاف‌سازی مالی بودجه و بازرسی و رسیدگی دقیق و نظارت بر مجلس: از وظایف کمیسیون برنامه و بودجه محاسبات رسیدگی به عملکرد بودجه سالیانه مجلس و ارائه گزارش آن حداکثر تا پایان شهریورماه سال بعد و بازرسی و رسیدگی دقیق و نظارت درمورد تمام اموال و اشیای منقول و غیرمنقول مجلس شورای اسلامی و ارائه گزارش سالیانه جهت چاپ و توزیع بین نمایندگان است. هردوی این گزارش‌ها به اطلاع نمایندگان می‌رسد. از نظر شفافیت، این گزارش می‌تواند برای عموم مردم نیز منتشر شود.

بهره‌گیری از ظرفیت‌های مردمی در همکاری با کمیته‌های فرعی مجلس شورای اسلامی: کمیته‌های فرعی مجلس می‌توانند امکان حضور و مشارکت مردم به‌ویژه متخصصین صنفی حوزه‌های مرتبط با خود در کمیته‌ها را فراهم آورند.

شفافیت و ارائه گزارش ماهیانه عملکرد کمیسیون‌ها برای عموم مردم: گزارش ماهیانه عملکرد کمیسیون‌ها را می‌توان برای عموم نیز منتشر کرد تا گامی در جهت ارتقای شفافیت باشد.

مشارکت‌دهی عمومی و ایجاد همیاران و ناظران مردمی مجلس در چارچوب: علاوه‌بر ناظرانی که از میان نمایندگان انتخاب می‌شوند، می‌توان امکانی ایجاد کرد که از عموم مردم افرادی به‌عنوان همیار به ناظران یاری برسانند.

ظرفیت دفاتر کار و ملاقات‌های عمومی نمایندگان: باتوجه‌به اینکه یکی از ظرفیت‌های تعاملی نمایندگان در دفاتر کار و ملاقات‌های عمومی اتفاق می‌افتد، ظرفیت بسیار بالایی در ارتقای مردمی‌سازی مجلس شورای اسلامی دارد. آنچه تاکنون رخ داده، غیرنظام‌مند بوده و از الگوی خاصی تبعیت نمی‌کرده است. می‌توان با بهره‌گیری از الگوها و ابزارهای نوین مشارکتی، تعامل نمایندگان با مردم در دفاتر کار و ملاقات‌های عمومی را کارآمدتر ساخت. برای مثال می‌شود دفاتر مجازی و سامانه‌های برخط و امکان ثبت و پایش مطالبات و دغدغه‌های مردمی را پیش‌بینی کرد.

• ابزارهای پیشنهادی

ابزارهای مشارکتی که در این فصل می‌توان یافت یا پیشنهاد کرد، شامل این موارد است:

۱. **اطلاع‌رسانی عمومی:** بسیاری از موارد گفته شده در این مواد، مرتبط با افزایش شفافیت کار نهادهای حاکمیت‌اند؛ از جمله اطلاع‌رسانی درخصوص نحوه عملکرد کمیسیون‌های تخصصی و نحوه عملکرد دولت و نهادهای اجرایی.

۲. **جلسات استماع کمیته:** در کمیسیون‌های تخصصی می‌توان در انواع مسائل از متخصصین حوزه مدنظر و حتی از مردم عادی مرتبط با موضوع برای حضور و اظهارنظر دعوت کرد.

۳. **درخواست‌های الکترونیک پیشنهاد شهروندان:** درخصوص بعضی از مسائل مثل درخواست مردم برای تشکیل کمیسیون ویژه یا اعتراضات مردم به رئیس کمیسیون اصل (۹۰) و... می‌توان از این ابزار استفاده کرد.

۴. **درگاه‌های برخط:** بسیاری از پیشنهادها، از جمله گزارش به مردم درخصوص عملکردها یا دریافت درخواست‌ها و اعتراضات مردم از طریق درگاه‌های برخط اتفاق می‌افتد.

۵. **جلسات توجیهی برخط:** علاوه‌بر امکان پیش‌بینی حضور و شرکت برخط مردم در جلسات کمیسیون‌های مجلس، می‌توان پیش‌بینی کرد نمایندگان در جلسات برخط به توجیه عملکرد خود در کمیسیون‌ها بپردازند.

۶. **دفاتر مشارکت شهروندان:**[1] که البته در این مواد، دفاتر نمایندگان این نقش را ایفا می‌کنند. درصورتی که بخواهیم از این دفاتر برای

1. Citizen Participation Offices

افزایش مشارکت واقعی مردم و مردمی‌تر شدن مجلس استفاده کنیم، لازم است با این نگاه، دفاتر نمایندگان را ارتقا دهیم. استفاده از دفاتر مجازی یکی از راه‌های ارتقای این دفاتر برای ایجاد امکان مشارکت بیشتر مردم در مجلس است.

۲-۵. باب اول - فصل دوم

فصل دوم باب اول قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی به نمایندگان اختصاص داده شده است. در این فصل درباره مصونیت، تعهدات، حقوق، مأموریت‌ها، تعطیلات و مرخصی‌ها، غیبت و استعفای نمایندگان بحث شده است.

• ظرفیت‌های قانونی برای مردمی شدن مجلس

موادی از قانون که می‌توانند در جهت مردمی‌تر شدن مجلس ارتقا پیدا کنند، اعم از این موارد است:

ارتقای سازوکارهای مردمی فرایند بودجه‌ریزی (مفهوم بودجه شهروندی): می‌توان در فرایند تنظیم بودجه سالیانه مجلس از مشاوره قبل از بودجه و بودجه‌بندی مشارکتی نیز استفاده کرد. ازجمله سرفصل‌های مشابه با این موضوع می‌توان به مفهوم بودجه شهروندی اشاره کرد که سندی مختصر با زبانی ساده و غیرفنی است که اطلاعات اولیه بودجه را برای شهروندان توضیح می‌دهد و به این ترتیب مردم را به شهروندانی فعال تبدیل می‌سازد که امکان مشارکت بیشتر در حکمرانی و مطالبه‌گری از دولت را خواهند داشت.

شفاف‌سازی مردمی مأموریت‌های رسمی نمایندگان: موضوع این ماده انجام مأموریت‌های رسمی نمایندگان با تصویب کمیسیون ذی‌ربط و تأیید هیئت‌رئیسه است که در آن ذکر شده نتایج حاصل از مأموریت باید به کمیسیون و هیئت‌رئیسه تسلیم شود. برای ارتقای شفافیت این امکان وجود دارد که لزوم انجام مأموریت و نتایج آن توسط مجلس یا کمیسیون مربوطه به مردم توضیح داده شود.

ارتقای کارکردهای مردمی دفاتر حوزه‌های انتخابیه نمایندگان: در این زمینه ارتقای کارکردهای مردمی دفاتر حوزه‌های انتخابیه نمایندگان از منظر مردمی شدن و تعامل با گروه‌های مختلف اجتماعی می‌تواند مورد توجه قرار گیرد.

انتشار اسامی نمایندگان غایب در روزنامه‌ها (سه غیبت غیرموجه در ماه): اسامی نمایندگانی که سه بار غیبت غیرموجه در یک ماه داشته باشند می‌تواند در روزنامه‌ها درج شود.

شفافیت عملکردی و حضور و غیاب نمایندگان برای مردم: این محور درخصوص محاسبه ساعات غیبت و اعلان رسمی غیبت با هیئت‌رئیسه مجلس است که مطابق آن هیئت‌رئیسه موظف است غیبت و تأخیر غیرموجه نمایندگان در کمیسیون‌ها را هر ماه به اطلاع نمایندگان برساند. در جهت ارتقای شفافیت این موضوع را می‌توان به‌طور عمومی نیز اطلاع‌رسانی کرد.

• ابزارهای پیشنهادی

ابزارهای مشارکتی که در این فصل می‌توان یافت یا پیشنهاد کرد، اعم از این موارد است:

۱. **اطلاع‌رسانی عمومی:** بسیاری از موارد گفته شده در این مواد، مرتبط با افزایش شفافیت کار نهادهای حاکمیت‌اند؛ ازجمله اطلاع‌رسانی درخصوص غیبت‌های نمایندگان، مأموریت‌ها و استعفاها.

۲. **مشاوره قبل از بودجه و بودجه‌بندی مشارکتی:** باتوجه‌به اینکه در این فصل درباره بودجه مجلس صحبت شده است، در فرایند تصویب بودجه مجلس و همچنین بودجه کل کشور می‌توان از ابزارهای مشارکتی در بودجه‌ریزی بهره گرفت.

۳-۵. باب اول - فصل سوم

فصل سوم باب اول قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای درخصوص گردش کار مجلس است. در این فصل درباره جلسات مجلس، نطق‌ها و مذاکرات و آرا (کمیت، کیفیت و اعلام نتایج) بحث شده است.

• ظرفیت‌های قانونی برای مردمی شدن مجلس

موادی از قانون که می‌توانند در جهت مردمی‌تر شدن مجلس ارتقا پیدا کنند، اعم از این موارد است:

امکان مشورت‌خواهی مردمی در زمینه اولویت‌دهی به دستورکارگذاری طرح‌ها و لوایح: نمایندگان می‌توانند درخواست کنند به طرح یا لایحه‌ای اولویت داده شود. امکان درخواست مردم برای اولویت دادن به طرح یا لایحه را نیز می‌توان پیش‌بینی کرد.

پیگیری مطالبات و تظلم‌های مردمی در چارچوب ظرفیت‌های کمیسیون اصل (۹۰): گزارش نهایی کمیسیون اصل (۹۰) درصورتی‌که مربوط به عموم باشد خارج از نوبت در مجلس قرائت خواهد شد.

امکان پخش برخط جلسات و نطق‌های مجلس شورای اسلامی به‌منظور اطلاع‌رسانی عمومی: مطابق اصل (۶۹) قانون اساسی، مذاکرات مجلس شورای اسلامی باید علنی باشد و گزارش کامل آن از طریق رادیو و روزنامه رسمی برای اطلاع عموم منتشر شود. اما می‌توان پخش برخط جلسات و نطق‌های مجلس شورای اسلامی (و با رعایت شرایطی) کمیسیون‌های مجلس را الزامی کرد.

انتشار عمومی مذاکرات جلسات مجلس: انتشار عمومی مذاکرات کامل هر جلسه نیز گامی در جهت ارتقای شفافیت مجلس است که این امر در قانون «شفافیت قوای سه‌گانه، دستگاه‌های اجرایی و سایر نهادها» مصوب ۱۴۰۳/۰۳/۲۱ پیش‌بینی شده است.

امکان مراجعه به آرای عمومی در قانونگذاری با اکثریت دوسوم مجموع نمایندگان: مهم‌ترین مورد پیش‌بینی شده در قانون اساسی و قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی در جهت مشارکت مستقیم مردم در امر حکمرانی، مراجعه مستقیم به آرای عمومی در قانونگذاری است.

شفافیت و در معرض دید قرار دادن آرای نمایندگان: شفافیت این امور برای عموم مردم نیز قابل پیشنهاد است که البته مطابق قانون «شفافیت قوای سه‌گانه، دستگاه‌های اجرایی و سایر نهادها»، مجلس موظف است آرای مأخوذه از اعضا را به تفکیک اسامی موافق، مخالف، ممتنع و کسانی را که در رأی‌گیری شرکت نکرده‌اند حداکثر ظرف یک ماه در پایگاه اطلاع‌رسانی خود با قابلیت خوانش رایانه‌ای منتشر کند.

• ابزارهای پیشنهادی

ابزارهای مشارکتی که در این فصل می‌توان یافت یا پیشنهاد کرد، اعم از این موارد است:

۱. اطلاع‌رسانی عمومی: اکثر موارد گفته شده در این مواد با ارتقای شفافیت مرتبط‌اند، مانند انتشار عمومی مذاکرات، شفافیت عده حاضرین و شفافیت اسامی تقاضاکنندگان رأی مخفی یا رأی علنی باورقه.

۲. درخواست‌های الکترونیکی شهروندان: که شهروندان می‌توانند به‌وسیله آن درخواست کنند طرح یا لایحه‌ای در اولویت رسیدگی قرار داده شود.

۴-۵. باب دوم - فصل اول

باب دوم قانون آیین‌نامه داخلی مجلس به وظایف و اختیارات مجلس می‌پردازد. فصل اول آن درخصوص قانونگذاری است و در این فصل، طرح‌ها و لوایح قانونی، نحوه بررسی طرح‌ها و لوایح عادی و فوری، بررسی طرح‌ها و لوایح طبق اصل (۸۵)، نحوه بررسی موارد خاص و مهم، نحوه بررسی برنامه و بودجه سالیانه کشور، تفسیر قوانین، ارجاع مصوبات به شورای نگهبان و مجمع تشخیص مصلحت و در نهایت تقاضای همه‌پرسی بررسی شده است.

• قانونگذاری

اولین و اصلی‌ترین وظیفه مجلس قانونگذاری است و اساساً از این جهت آن را «قوه مقننه» نامیده‌اند. پیشنهاد تصویب هر قانونی ممکن است از سمت نمایندگان خود مجلس به مجلس ارائه شود که در این صورت آن را «طرح قانونی» می‌نامند یا ممکن است از سمت دولت (قوه مجریه) به مجلس ارائه شود که چنین پیشنهادهایی را «لایحه قانونی» می‌نامند. همچنین مطابق اصل (۱۰۲) قانون اساسی شورای‌عالی استان‌ها حق

دارد در حدود وظایف خود طرح‌هایی تهیه و مستقیماً یا از طریق دولت به مجلس شورای اسلامی پیشنهاد کند و این طرح‌ها باید در مجلس بررسی شود. اصل (۱۵۸) نیز یکی از وظایف رئیس قوه قضائیه را «تهیه لوایح قضایی متناسب با جمهوری اسلامی» دانسته است که مطابق «قانون وظایف و اختیارات رئیس قوه قضائیه» مصوب ۱۳۷۸/۱۲/۰۸، دولت موظف است این لوایح را که توسط رئیس قوه قضائیه تهیه و تحویل دولت می‌شود حداکثر ظرف مدت سه ماه تقدیم مجلس نماید و درصورتی که نتواند طی مدت مذکور نسبت به تصویب و ارسال لایحه به مجلس اقدام کند و سه ماه دیگر از مهلت قانونی آن بگذرد رئیس قوه قضائیه می‌تواند مستقیماً لایحه را به مجلس ارسال کند.

طرح‌ها و لوایح در مجلس در حالت عادی ابتدا در کمیسیون‌های مرتبط بررسی می‌شوند، نمایندگان مجلس و نمایندگان نهادهای مختلف مرتبط در قوه مجریه درباره آن پیشنهادهای خود را ارائه می‌کنند، سپس به صحن اصلی مجلس راه می‌یابند، نمایندگان کمیسیون و نمایندگان موافق و مخالف درباره آنها صحبت می‌کنند و درباره آنها رأی‌گیری می‌شود. پس از طی این مسیر شکلی مشخص طرح‌ها و لوایح می‌توانند تبدیل به قانون مصوب مجلس بشوند.

❖ طرح‌های قانونی

ازجمله ظرفیت‌هایی که در قانون آیین‌نامه داخلی مورد توجه قرار گرفته است ارائه طرح‌های قانونی توسط نمایندگان به مجلس شورای اسلامی است. طرح قانونی که از سمت نمایندگان مجلس به مجلس تقدیم می‌شود باید حتماً متضمن نام و امضای حداقل پانزده نماینده باشد تا اعلام وصول شود و در مسیر بررسی قرار گیرد. البته مطابق آیین‌نامه اعلام وصول طرح‌ها منوط به رعایت اصل (۷۵) قانون اساسی است.

شکل ۸. فرایند طرح شده در قانون آیین‌نامه داخلی در زمینه ارائه طرح به مجلس [۴۸]

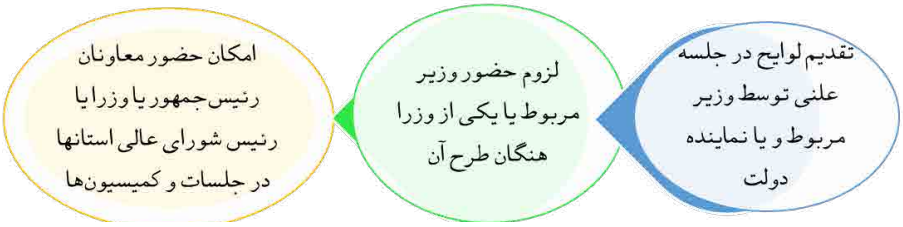

این فرایند با تقدیم طرح به مجلس با امضای حداقل پانزده نماینده آغاز می‌شود. رئیس یا یکی از دبیران وصول آن را اعلام و عنوان آن را قرائت می‌کند، سپس در همان جلسه به کمسیون مربوطه ارجاع و در ضمن نسخه‌ای از آن به وزیر یا وزیران مربوطه ارسال می‌شود. امضاکنندگان طرح می‌توانند برای ادای توضیح در کمیسیون مربوطه حضور پیدا کنند.

❖ لوایح قانونی

به‌جز نمایندگان مجلس، قوه مجریه نیز می‌تواند پس از اینکه هیئت وزیران پیشنهاد تصویب قانونی را تصویب کرد، آن را به مجلس تقدیم کند. پیشنهاد قانونی که ازسوی قوه مجریه به مجلس تقدیم می‌شود، «لایحه» نام دارد. لوایح را باید وزیر مربوطه یا نماینده دولت در جلسه علنی به مجلس تقدیم کند.

شکل ۹. فرایند طرح شده در قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی در زمینه ارائه لایحه به مجلس [۴۸]

مواردی که رعایتشان در تقدیم لوایح به مجلس لازم است:

شکل ۱۰. مواردی که در قانون آیین‌نامه داخلی برای طرح لایحه در مجلس ضروری شمرده شده است [۴۸]

داشتن موضوع و عنوان مشخص
درج دلایل لزوم تهیه و پیشنهاد آن
مواد متناسب با موضوع و عنوان
داشتن امضای رئیس‌جمهور و وزیر مسئول

لوایحی که به مجلس ارائه می‌شود باید موضوع و عنوان مشخص داشته و دلایل لزوم تهیه و پیشنهاد به آن ضمیمه شده باشد. همچنین مواد آن باید متناسب با موضوع و عنوانش باشد و در نهایت با امضای رئیس‌جمهور و وزیر مسئول به مجلس ارائه شود. درصورت نداشتن وزیر مسئول، امضای رئیس‌جمهور کافی است.

❖ طرح‌های شورای عالی استان‌ها

مطابق اصل (۱۰۲) قانون اساسی، شورای‌عالی استان‌ها نیز حق دارد در حدود وظایف خود طرح‌هایی تهیه و مستقیماً یا از طریق دولت به مجلس پیشنهاد کنند. این طرح‌ها نیز مطابق سازوکار تعیین شده در مجلس بررسی می‌شوند.

شکل ۱۱. نمودار فرایند طرح شده در قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی در زمینه ارائه طرح از طرف شورای عالی استان‌ها به مجلس [۴۸]

طرح‌های این شورا باید به‌طور مستقیم یا از طریق دولت به مجلس تقدیم شوند و فرایند ارجاع آنها به کمیسیون‌ها و پیگیری‌شان مانند طرح‌های دیگری است که توسط نمایندگان تقدیم مجلس می‌شود.

❖ بررسی در کمیسیون‌ها

همان‌طور که گفته شد، طرح‌ها و لوایح عادی پس از اعلام وصول به کمیسیون(های) مرتبط ارجاع داده می‌شوند تا مورد بررسی قرار گیرند. هر طرح یا لایحه‌ای ممکن است یک کمیسیون اصلی و چند کمیسیون فرعی مرتبط داشته باشد. همچنین هم‌زمان با ارجاع به کمیسیون، به مرکز پژوهش‌های مجلس نیز ارجاع داده می‌شود.

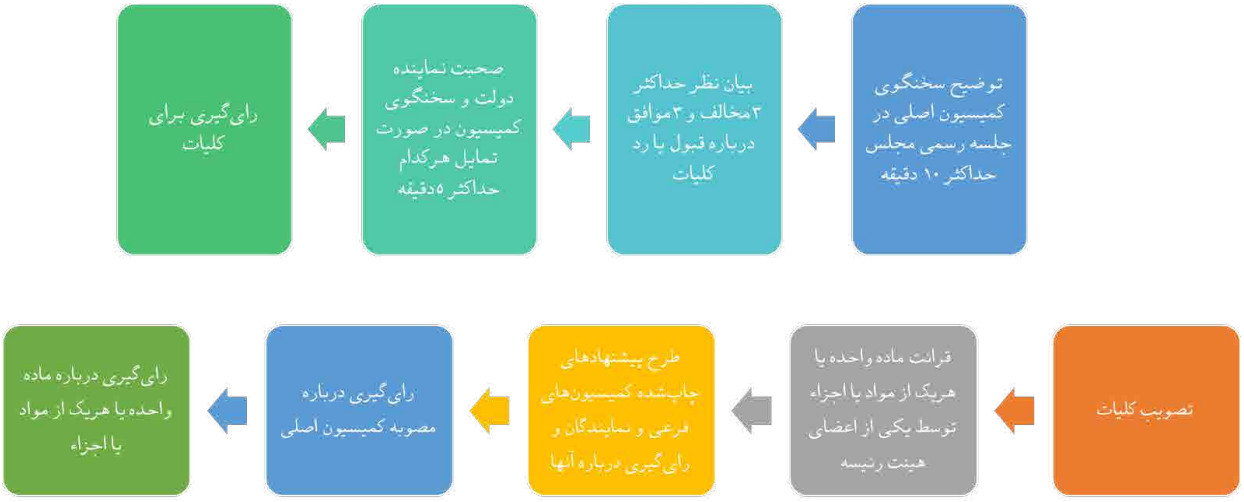
شکل ۱۲. شیوه بررسی در کمیسیون‌ها براساس قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی [۴۸]

❖ بررسی و تصویب در مجلس

پس از طی شدن روند بررسی طرح‌ها و لوایح در کمیسیون‌ها، به گزارش کمیسیون اصلی در جلسه رسمی مجلس رسیدگی می‌شود. در این مرحله ابتدا درباره کلیات بحث می‌شود و رأی‌گیری صورت می‌پذیرد و درصورت تصویب کلیات، ماده‌واحده یا هریک از مواد به‌تفصیل رأی‌گیری می‌شود.

شکل ۱۳. فرایند طرح شده در قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی در زمینه بررسی و تصویب طرح‌ها و لوایح در مجلس [۴۸]

در این فرایند پس از توضیح سخن‌گوی کمیسیون اصلی و بیان نظر حداکثر سه مخالف و سه موافق درباره کلیات، سخن‌گوی دولت (و مجدداً) سخن‌گوی کمیسیون درصورت تمایل صحبت می‌کنند و سپس درباره کلیات رأی‌گیری می‌شود. درصورت تصویب کلیات ماده‌واحده یا هریک از مواد قرائت شده، پیشنهادهای کمیسیون‌ها و نمایندگان درخصوص هریک از این مواد طرح و درباره آنها رأی‌گیری می‌شود.

❖ بررسی طرح‌ها و لوایح فوری

اصل بر عادی بودن رسیدگی طرح‌ها و لوایح است. فوریت باید استثنایی و مستند به دلایل ذیل باشد:

شکل ۱۴. دلایل فوریت طرح‌ها و لوایح و شیوه تصویب آنها [۴۸]

یک فوریت — تصویب با: صحبت ۱ موافق و ۱ مخالف و رای اکثریت مطلق حاضران

نیاز فوری جامعه و اولویت طرح و یا لایحه مورد نظر نسبت به سایر موارد مطروحه

دو فوریت — تصویب با: با صحبت دو مخالف و دو موافق با رأی اکثریت دوسوم حاضران

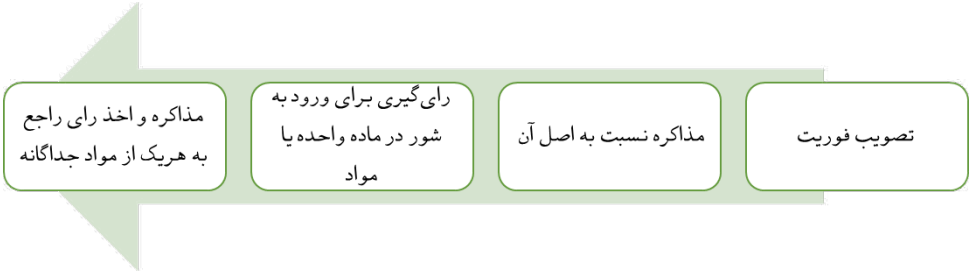
ضرورت جلوگیری از وقوع خسارت احتمالی و فوت فرصت

سه فوریت — تصویب با: با صحبت دو مخالف و دو موافق با رأی اکثریت دوسوم مجموع نمایندگان

حالت کاملاً اضطراری و حیاتی و برای مقابله سریع با خسارت حتمی

مطابق قانون اصل بر عادی بودن طرح‌ها و لوایح است و فوریت باید استثنایی و مستند به دلایلی باشد که در قانون آمده است. فوریت سه سطح دارد و شیوه تصویب هریک از این سطوح متفاوت است و برای آن حدنصاب مشخصی تعیین شده است.

شکل ۱۵. شیوه بررسی طرح‌ها و لوایح فوری [۴۸]

امکان سلب فوریت به‌طور مطلق یا یک فوریت از دو فوریت یا یک/دو فوریت از سه فوریت برای هر طرح یا لایحه فقط برای یک بار با تقاضای دولت یا پانزده نفر از نمایندگان و تصویب مجلس قبل از ورود به شور در ماده‌واحده یا مواد طرح یا لایحه وجود دارد.

شکل ۱۶. جزئیات بررسی طرح‌ها و لوایح فوری [۴۸]

شیوه بررسی طرح یا لایحه فوری، متناسب با سطحی از فوریت که تصویب شده است متفاوت می‌شود.

ظرفیت‌های قانونی برای ارتقای سازوکارهای مردمی مجلس

موادی از قانون که می‌توانند در جهت مردمی‌تر شدن مجلس ارتقا پیدا کنند، اعم از این موارد است:

- **مشارکت‌دهی مردم در تدوین یا اولویت‌دهی به «طرح‌های قانونی»**: می‌توان امکانی را پیش‌بینی کرد که مردم با سازوکاری مشخص بتوانند در تدوین طرح‌ها مشارکت داشته باشند و از آرای عمومی نیز در ارتقای طرح‌ها بهره‌مند شوند.
- **مشارکت‌دهی مردم در تدوین یا اولویت‌دهی به «لوایح قانونی»**: همین امکان درخصوص لوایح نیز می‌تواند وجود داشته باشد. همچنین پیش‌بینی سامانه‌ای برای اطلاع یافتن عموم از طرح‌ها و لوایح و امکان پیشنهاد اصلاح و تکمیل آن نیز می‌تواند مدنظر قرار بگیرد.
- **اطلاع عمومی یک نسخه از طرح‌ها و لوایح از طریق رسانه‌ها**: یک نسخه از تمام طرح‌ها و لوایح پس از اعلام وصول از طریق رسانه‌ها در اختیار عموم قرار داده می‌شود. هرچند در این ماده اطلاع عموم مردم از طرح‌ها و لوایحی که وصول شده است در نظر گرفته شده، اما این اطلاع‌رسانی از طریق رسانه‌هاست. درصورتی می‌توان این اطلاع‌رسانی را از طریق سامانه مشخصی صورت داد که مردم و کارشناسان بتوانند در آن ثبت نظر و پیشنهاد کنند.
- **ظرفیت شورای عالی استان‌ها در مردمی شدن مجلس شورای اسلامی**: استفاده از ظرفیت شورای عالی استان‌ها (که متشکل از نمایندگان مردم در شورای بخش و شهرها هستند) در ارائه طرح قانونی به مجلس پیش‌بینی شده است.
- **مردمی و مشارکتی شدن مشاوره‌دهی تخصصی به مجلس شورای اسلامی با توجه به ظرفیت‌های مرکز پژوهش‌ها**: مرکز پژوهش‌های مجلس می‌تواند به‌عنوان بستر تعاملی با کارشناسان و خبرگان و همچنین گروه‌های مردمی فهم درستی از مسائل مورد توجه مجلس شورای اسلامی ایجاد کند و مبتنی‌بر صورت‌بندی علمی و تخصصی و بهره‌گیری از روش‌های علمی و تحقیقاتی، در ارتقای کارکردهای تصمیم‌گیری مجلس شورای اسلامی مؤثر باشد.
- **بهره‌گیری از ظرفیت شهروندان یا نمایندگان گروه‌های مهم جامعه**: از مرکز پژوهش‌های مجلس می‌توان به‌عنوان بازوی نهادی استفاده کرد و امکان عضویت دائم یا موقت شهروندان یا نمایندگان گروه‌های مهم جامعه در آن را فراهم آورد.
- **امکان بهره‌گیری از ظرفیت‌های نمایندگان بخش خصوصی اعم از اتاق‌های بازرگانی و صنایع و معادن، کشاورزی، تعاون، اصناف، تشکل‌های کارگری، انجمن‌ها و اتحادیه‌ها و مجامع صنفی، صنعتی، معدنی و کشاورزی**: کمیسیون تخصصی که به طرح/لایحه رسیدگی می‌کند، مکلف به استفاده از نظرات مقامات و کارشناسان مرتبط با موضوع شده است.
- **نظرخواهی مردمی پیرامون تعیین اولویت‌های طرح‌ها و لوایح**: همان‌طور که نمایندگان مجلس این امکان را دارند اولویت طرح‌ها و لوایح نسبت به یکدیگر را بسنجند، می‌شود از عموم مردم نیز در مواردی در این خصوص نظرخواهی کرد و حتی شرایطی فراهم کرد که آنها بتوانند اولویت طرح یا لایحه‌ای را پیشنهاد بدهند.
- **جمع‌سپاری و مشارکت‌دهی مردمی در برنامه‌ریزی توسعه**: مشارکت بیشتر مردم و کارشناسان در تهیه و اصلاح و پیشنهاد درخصوص برنامه‌های توسعه با استفاده از روش‌های جمع‌سپاری و... را می‌توان پیش‌بینی کرد.
- **ظرفیت همه‌پرسی در چارچوب قانون اساسی و قانون آیین‌نامه داخلی مجلس**: همان‌طور که گفته شد، مستقیم‌ترین شیوه مشارکت مردم در امر حکمرانی، همه‌پرسی است که در قانون اساسی و قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی پیش‌بینی شده است.

• ابزارهای پیشنهادی

ابزارهای مشارکتی که در این فصل می‌توان یافت یا پیشنهاد کرد، اعم از این موارد است:

۱. **درگاه‌های برخط**: از طریق این درگاه‌ها می‌توان امکان اطلاع‌رسانی به عموم، نظرخواهی از آنها، و ثبت پیشنهادهای مردم را فراهم کرد.

۲. **اطلاع‌رسانی عمومی**: درخصوص مواردی مثل عهدنامه‌هایی که در روند تصویب در مجلس قرار گرفته‌اند.

۳. **بازوهای نهادی:** که به دغدغه‌های شهروندان می‌پردازند و از اطلاعات و تخصص آنها استفاده می‌کنند و نمایندگان گروه‌های مختلف جامعه نیز می‌توانند در آن به‌طور موقت یا دائم عضو شوند. مرکز پژوهش‌های مجلس می‌تواند چنین نقشی ایفا کند.

۵-۵. باب دوم- فصل دوم

فصل دوم باب دوم درخصوص نحوه بررسی و رأی اعتماد به وزیران است. مطابق مواد مندرج رئیس‌جمهور موظف است ظرف حداکثر دو هفته از انجام مراسم تحلیف یا سقوط دولت یا تغییر نیمی از وزرا از ابتدای شروع به‌کار دولت، ضمن تقدیم برنامه کلی، اسامی وزرای پیشنهادی وزارتخانه‌ها را که تجربه و تخصص مرتبط دارند، به همراه شرح حال، برنامه‌ها، سوابق و سمت‌های علمی و اجرایی و سایر امتیازات قابل استناد، به مجلس تسلیم کند. کمیسیون‌ها موظف‌اند ظرف یک هفته گزارش خود را درباره بررسی صلاحیت، انطباق مدارک، سوابق و برنامه‌های وزیر پیشنهادی و تطبیق آنها با اسناد بالادستی به هیئت‌رئیسه ارائه کنند تا به اطلاع نمایندگان برسد. پس از آن در مجلس جلسات متوالی برای بررسی برنامه‌های دولت و اخذ رأی اعتماد هیئت وزیران تشکیل خواهد شد که طی آن رئیس‌جمهور، هریک از وزرا و نمایندگان موافق و مخالف حق نطق خواهند داشت.

• ظرفیت‌های قانونی برای ارتقای سازوکارهای مردمی مجلس

درخصوص موادی که بحث رأی اعتماد به وزرا را مطرح می‌کند، می‌توان امکانی در نظر گرفت که مردم به‌طور عام یا متخصصین حوزه‌های مختلف یا انجمن‌های تخصصی در سامانه‌ای نظرهای خود را پیرامون هریک از وزرای پیشنهادی ثبت کنند.

• ابزارهای پیشنهادی

در این راستا می‌توان از این ابزارها بهره برد:

۱. درگاه‌های آنلاین؛

۲. نظرسنجی‌های مشورتی.

۶-۵. باب دوم- فصل سوم

در فصل سوم بحث نظارت مطرح می‌شود که درباره تذکر، سؤال، تحقیق و تفحص، نمایندگان ناظر در هیئت‌ها، مجامع و شوراها، نحوه رسیدگی دیوان محاسبات به بودجه کل کشور، استیضاح و گزارش رئیس‌جمهور و وزرا به مجلس شورای اسلامی است.

در نظام تفکیک قوا که وظایف حکومت و قدرت میان قوا تقسیم می‌شود، شیوه‌هایی از کنترل هر قوه توسط قوای دیگر نیز پیش‌بینی می‌شود. قوای هم‌عرض یکدیگر واجد سازوکارهای قانونی برای اعمال نظارت نسبت به یکدیگرند که این مسئله به ایجاد وضعیتی متعادل منجر می‌شود[۳۸]. در اصل (۵۷) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز تفکیک نسبی و استقلال قوا از یکدیگر مورد پذیرش قرار گرفته است. در چند اصل قانون اساسی ابزارهایی برای نظارت قوه مقننه بر دیگر قوا خصوصاً قوه مجریه پیش‌بینی شده است. فصل سوم قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی به بحث نظارت اختصاص یافته است. ابزارهای نظارتی مجلس عبارت‌اند از: تذکر، سؤال، استیضاح، تحقیق و تفحص.

شکل ۱۷. ابزارهای نظارتی مجلس و شیوه‌های استفاده از این ابزارها مطابق قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی [۴۸]

۷-۵. ظرفیت‌های قانونی برای ارتقای سازوکارهای مردمی مجلس

موادی از قانون که می‌توانند در جهت مردمی‌تر شدن مجلس ارتقا پیدا کنند، شامل این موارد است:

- **جمع‌سپاری و نظرخواهی عمومی از مردم پیرامون اولویت‌دهی «تذکر» نمایندگان به مسئولین:** امکان تذکر تعداد مشخصی از مردم یا کارشناسان یا نهادهای مدنی به‌ویژه شوراهای محلی (شوراهای روستا و شهر) در تذکرات محلی نمایندگان به مسئولین دولتی همراه با پیش‌بینی ضمانت اجرا نیز قابل پیش‌بینی است.
- **مشارکت‌دهی مردمی در فرایند استماع:** همان‌طور که نمایندگان می‌توانند از رئیس‌جمهور سؤال کنند، اگر تعداد مشخصی از مردم مایل به سؤال از رئیس‌جمهور در موضوعی خاص باشند، نمایندگان به بررسی آن مسئله موظف شوند و درصورت وارد تشخیص دادن آن، با رعایت حدنصاب ذکر شده (۱/۴) از رئیس‌جمهور درخصوص آن موضوع سؤال کنند.
- **جمع‌سپاری و نظرخواهی عمومی از مردم پیرامون اولویت‌دهی «تحقیق و تفحص» نمایندگان به مسئولین:** هرگاه نماینده‌ای تحقیق و تفحص در هریک از امور کشور را لازم بداند، می‌تواند آن را از هیئت‌رئیسه مجلس بخواهد. می‌شود با ایجاد سامانه‌ای از مردم درخصوص اولویت‌های تحقیق و تفحص در کشور نظرخواهی کرد.
- **مشارکت‌دهی مردم در نظارت بر عملکرد مجلس:** این محور درخصوص قرائت گزارش معاونت نظارت مجلس برای هیئت‌رئیسه تا پایان اردیبهشت‌ماه هر سال از اقدامات نظارتی مجلس در جلسه علنی است که می‌تواند برای عموم مردم نیز منتشر شود.

• **مردمی‌سازی محاسبات عمومی:** دیوان محاسبات به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ظرفیت‌های نظارتی مجلس شورای اسلامی، می‌تواند نقش مهمی در مردمی‌سازی پارلمان داشته باشد. برای مثال، فعالیت مجمع ناظران مردمی دیوان محاسبات در سال‌های اخیر (با تأکید بر راهبرد ۱۲ و راهبرد ۱۳ سند راهبردی دیوان محاسبات کشور) در این امتداد تعریف می‌شود.[1]

نظرخواهی مشورتی مردمی در استیضاح وزیران: در استیضاح وزیران نیز می‌توان سازوکاری در نظر گرفت که مردم در ابراز نظر نسبت به وزیر موردنظر نیز سهمی داشته باشند. به این شکل که اگر تعداد مشخصی از مردم مطالبه استیضاح یک وزیر را دارند، نظرها و دلایل خود را در سامانه‌ای ثبت کنند و نمایندگان به بررسی این مطالبه و دلایل آن موظف شوند. از این نظرها و دلایل ممکن است مسائلی برای تحقیق و تفحص، سؤال یا تذکر نیز استخراج شود. همچنین در این خصوص می‌توان از ظرفیت شورای‌عالی استان‌ها نیز بهره برد؛ یعنی این شورا نیز بتواند طرح استیضاح وزیر را در مجلس مطرح کند.

• **گزارش‌دهی مردمی عملکرد سالیانه و برنامه آینده مجلس شورای اسلامی:** طبق قانون آیین‌نامه داخلی مجلس، این گزارش باید در اختیار نمایندگان قرار گیرد و همچنین به کمیسیون‌های ذی‌ربط، معاونت نظارت و مرکز پژوهش‌ها ارجاع شود تا کمیسیون بررسی و جمع‌بندی کند و به هیئت‌رئیسه ارائه دهد. می‌توان گزارش‌دهی به مردم در فواصل زمانی مشخص در بستر مشخص (مثلاً سایت مجلس) را نیز پیش‌بینی کرد.

•ابزارهای پیشنهادی

ابزارهای مشارکتی که در این فصل می‌توان یافت یا پیشنهاد کرد، شامل این موارد است:

۱. **درگاه‌های برخط:** از طریق این درگاه‌ها می‌توان امکان تذکر مردم به مسئولین یا طرح سؤال از رئیس‌جمهور از طرف مردم را فراهم کرد.

۲. **اطلاع‌رسانی عمومی:** درخصوص مواردی مثل گزارش عملکرد سالیانه رئیس‌جمهور و وزرا.

1 .https://www.dmk.ir/dorsapax/Data/Sub_0/File/sanadrahbordi30.pdf

۶. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

ارتقای سازوکارهای مردمی مجلس شورای اسلامی از طریق اصلاح و بهبود سازوکارهای داخلی آن، نقش بسزایی در تقویت جمهوریت و ارتقای کیفیت حکمرانی در جمهوری اسلامی ایران ایفا می‌کند. این امر نه‌فقط به افزایش اعتماد عمومی به نهادهای حکومتی می‌انجامد، بلکه به تحقق عدالت، شفافیت و پاسخ‌گویی در تمامی ابعاد حکمرانی کمک می‌کند. این پژوهش با هدف بررسی و تحلیل راهکارهای موجود و ارائه پیشنهادهای عملی برای ارتقای سازوکارهای مردمی مجلس، می‌تواند به ایجاد یک نهاد قانونگذاری کارآمدتر و مردمی‌تر منجر شود که پاسخ‌گوی نیازها و خواسته‌های مردم باشد.

در هریک از فصول قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی ظرفیت‌هایی در جهت ارتقای سازوکارهای مردمی مجلس و افزایش مشارکت مردمی در پارلمان یافت شده است. در این میان فصل اول باب اول که درخصوص تشکیلات مجلس است، و فصل اول باب دوم که درخصوص قانونگذاری است متضمن ظرفیت‌های بیشتری برای مردمی شدن است.

ظرفیت‌های موجود در این قانون را می‌توان ذیل سرفصل‌های مختلفی گنجاند؛ اما به‌نظر می‌رسد مهم‌ترین و پرمصداق‌ترین سرفصل، بحث «شفافیت مجلس» است که در تصویر موارد مربوط به شفافیت در هر فصل مشخص شده است.

شکل ۱۸. ظرفیت‌های ارتقای سازوکارهای مردمی مجلس در قانون آیین‌نامه داخلی [۴۸]

پیشنهادها و توصیه‌های سیاستی

در جدول ۲ دسته‌بندی نهایی پیشنهادهای در چارچوب قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی و ابزارهای پیشنهادی براساس مطالعات تطبیقی ارائه می‌شود:

جدول ۲. پیشنهادهای سیاستی متناسب با ظرفیت‌های مردمی در آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی

دسته‌بندی پیشنهادها	ظرفیت ساختاری متناظر	پیشنهادها	ابزارهای پیشنهادی بر اساس مطالعات تطبیقی
ناظر به ارتقای شفافیت مجلس شورای اسلامی و گزارش‌دهی عمومی	هیئت رئیسه مجلس شورای اسلامی، معاونت اجرایی مجلس شورای اسلامی	مردم بتوانند در قالب معتمدین نمایندگان در جلسات مجلس حضور پیدا کنند.	➢ استماع عمومی ➢ برگزاری جلسات مشورتی و گفت‌وگوهای عمومی با مردم توسط کمیته‌ها و نمایندگان پارلمان ➢ انتشار برخط اسناد ➢ انتشار گزارش مکتوب جلسات ➢ پخش زنده جلسات ➢ استفاده از سامانه‌های برخط ➢ پویش‌های آگاهی‌بخش ➢ پنل شهروندان ➢ اطلاع‌رسانی عمومی ➢ دمکراسی الکترونیکی
		مردم بتوانند در کسب اطلاع از کم‌وکیف اداره امور کشور و نظارت بر اجرای قوانین که از جمله وظایف و اختیارات کمیسیون‌های تخصصی مجلس است مشارکت کنند.	
		بودجه و وضعیت تمام اموال و اشیای منقول و غیرمنقول مجلس شورای اسلامی برای مردم شفاف باشد.	
		عملکرد کمیسیون‌ها برای مردم شفاف شود و به مردم گزارش ماهیانه ارائه کنند.	
		مأموریت‌های رسمی نمایندگان، علت و دستاوردهای آنها برای مردم شفاف شود.	
		حضور و غیاب و عملکرد نمایندگان در مجلس از طریق سامانه‌ای برای مردم شفاف شود.	
		جلسات مجلس و نطق‌ها و مذاکرات به‌طور برخط برای عموم مردم پخش شود.	
		مذاکرات مجلس انتشار عمومی پیدا کند.	
		آرای نمایندگان شفاف شود و در معرض دید مردم قرار گیرد.	
		عملکرد سالیانه و برنامه آینده مجلس شورای اسلامی به مردم گزارش داده شود.	

دسته‌بندی پیشنهادها	ظرفیت ساختاری متناظر	پیشنهادها	ابزارهای پیشنهادی بر اساس مطالعات تطبیقی
ناظر به مشورت‌گیری عمومی و مشاوره سیاستی در قانونگذاری مجلس شورای اسلامی	هیات رئیسه مجلس شورای اسلامی، کمیسیون‌های مجلس	از اشخاص حقیقی و حقوقی جهت شرکت یا اظهار نظر در مجلس در مسائل مرتبط دعوت شود.	➢ استفاده از گروه‌های مشورتی و برگزاری جلسات با آنان ➢ استفاده از سیستم‌های بازخورد ➢ ایجاد پنل شهروندان ➢ پتیشن و جمع‌آوری امضا ➢ نظرسنجی‌های مشورتی ➢ مشاوران شهروندی ➢ مجمع و هیئت‌منصفه شهروندی ➢ اجلاس شهری ➢ خوانش عمومی ➢ ابتکار شهروندی ➢ قانون‌سپاری و جمع‌سپاری
		از مشاورین ذی‌صلاح (به‌ویژه از میان نمایندگان ادوار) در مسائل کمیسیون‌ها مشورت گرفته شود.	
		در کمیته‌های فرعی از ظرفیت‌های مردمی بهره برده شود.	
		در ایفای وظایف ناظران هیئت‌رئیسه از همیاران مردمی استفاده شود.	
		از مردم در خصوص اولویت‌دهی به طرح‌ها و لوایح برای در دستور کار مجلس گذاشتن نظرخواهی شود.	
		به آرای عمومی در قانونگذاری با رأی اکثریت دوسوم مجموع نمایندگان مراجعه شود.	
		باتوجه‌به ظرفیت‌های مرکز پژوهش‌ها از مشاوره‌های تخصصی مردم و اصناف استفاده شود.	
		از ظرفیت‌های نمایندگان بخش خصوصی اعم از اتاقهای بازرگانی و صنایع و معادن، کشاورزی، تعاون، اصناف، تشکلهای کارگری، انجمن‌ها و اتحادیه‌ها و مجامع صنفی، صنعتی، معدنی و کشاورزی بهره‌گیری شود.	
ناظر به ارتقای مردمی فرایندهای برنامه‌ریزی و بودجه‌ریزی در مجلس شورای اسلامی	کمیسیون برنامه، بودجه و محاسبات مجلس شورای اسلامی	در فرایند بودجه‌ریزی سندی ساده از بودجه برای عموم مردم منتشر شود تا در جریان امر قرار گرفته و بتوانند مطالبه‌گری کنند.	➢ بودجه‌ریزی مشارکتی ➢ ایجاد پنل شهروندان ➢ انتشار برخط اسناد ➢ انجام نظرسنجی ➢ بهره‌گیری از فناوری‌های دیجیتال ➢ درخواست برخط و جمع‌آوری امضا ➢ ائتلاف‌های مردم‌محور ➢ برنامه‌ریزی توسعه مشارکتی
		در برنامه‌ریزی برنامه‌های توسعه مردم به شیوه‌های مختلف از جمله جمع‌سپاری امکان مشارکت پیدا کنند.	
ناظر به ارتقای سازوکارهای مردمی در نظارت پارلمانی	هیات رئیسه مجلس شورای اسلامی، معاونت نظارت مجلس شورای اسلامی	از مردم پیرامون اولویت‌دهی «تذکر» نمایندگان به مسئولین نظرخواهی شود.	➢ ایجاد پنل شهروندان ➢ انجام نظرسنجی ➢ بهره‌گیری از فناوری‌های دیجیتال ➢ پتیشن برخط و جمع‌آوری امضا ➢ استماع عمومی ➢ مجمع و هیئت‌منصفه شهروندی ➢ پنل شهروندان ➢ سامانه پاسخ‌گویی وعده‌های انتخاباتی ➢ سیستم پایش اجتماع‌بنیان ➢ کارت گزارش‌دهی شهروندی ➢ دیده‌بان عمومی
		اگر تعداد مشخصی از مردم مایل به سؤال از رئیس‌جمهور در موضوعی خاص باشند، نمایندگان موظف به بررسی آن مسئله شوند و درصورت وارد تشخیص دادن آن، با رعایت حدنصاب ذکرشده (۱/۴) از رئیس‌جمهور درخصوص آن موضوع سؤال نمایند.	
		از طریق سامانه‌ای از مردم درخصوص اولویت‌های تحقیق و تفحص در امور کشور نظرخواهی شود.	
		در استیضاح وزیران از مشورت مردم بهره گرفته شود.	

دسته‌بندی پیشنهادها	ظرفیت ساختاری متناظر	پیشنهادها	ابزارهای پیشنهادی بر اساس مطالعات تطبیقی
ناظر به تعاملات و ارتباطات عمومی مجلس شورای اسلامی	روابط عمومی مجلس شورای اسلامی	مردم بتوانند در قالب معتمدین نمایندگان در جلسات مجلس حضور پیدا کنند.	➢ استفاده از فناوری‌های دیجیتال ➢ ارتقای سایت پارلمان ➢ اطلاع‌رسانی عمومی ➢ اجلاس شهری
		دفاتر کاری نماینده و ملاقات‌های عمومی آنها تقویت شود: برای نمایندگان دفاتر مجازی تعریف کرد که بشود از طریق آنها هم ارتباطات مردم با نمایندگان را افزایش داد هم دغدغه‌ها، پیشنهادها و اعتراضات مردم را پایش و رصد کرد و در جریان مجلس از آنها برای تعیین اولویت‌ها و موارد دیگر استفاده کرد.	
ظرفیت‌های مجلس در زمینه اعتراضات و شکایات مردمی	کمیسیون اصل ۹۰ مجلس شورای اسلامی، هیات رئیسه مجلس شورای اسلامی	برای مردم امکان اعتراض به روند و امور مجلس فراهم شود.	➢ استفاده از سیستم‌های بازخورد ➢ پتیشن برخط و جمع‌آوری امضا ➢ انجام نظرسنجی ➢ هیئت‌منصفه شهروندی
		مردم امکان نظر دادن در خصوص تشکیل کمیسیون‌های ویژه را داشته باشند.	
		کمیسیون اصل (۹۰) برای دریافت شکایات مردم ارتقا پیدا کند.	
		مردم امکان پیشنهاد تحقیق و تفحص در امور کشور را به‌نحوی که وصول درخواست‌های تحقیق و تفحص به کمیسیون‌ها از طریق نمایندگان اتفاق بیفتد، داشته باشند.	
		مردم امکان مشارکت در تدوین و پیشنهاد و در دستور کارگذاری طرح‌ها و لوایح قانونی را با سازوکاری مشخص داشته باشند؛ به این معنا که از آرای عمومی بتوان در ارتقای طرح‌ها و لوایح بهره‌مند شد.	
		شورای‌عالی استان‌ها در جهت پیشنهاد طرح به مجلس تقویت شود.	
در چارچوب ارتقای کارکردهای محلی منطقه‌ای مجلس شورای اسلامی	هیات رئیسه مجلس شورای اسلامی، کمیسیون اصل ۹۰، دفاتر استانی نمایندگان	دفاتر کاری نماینده و ملاقات‌های عمومی آنها تقویت شود. برای نمایندگان دفاتر مجازی تعریف کرد که بشود از طریق آنها هم ارتباطات مردم با نمایندگان را افزایش داد هم دغدغه‌ها، پیشنهادها و اعتراضات مردم را پایش و رصد کرد و در جریان مجلس از آنها برای تعیین اولویت‌ها و موارد دیگر استفاده نمود.	➢ استفاده از فناوری‌های دیجیتال ➢ ارتقای سایت پارلمان ➢ اجلاس شهری
		کمیسیون اصل (۹۰) برای رسیدگی به شکایات محلی مردم ارتقا پیدا کند.	

مأخذ: همان.

منابع و مآخذ

[۱] مرکز مالمیری، احمد و سعید عطار (۱۳۹۷)، «آسیب‌شناسی قانونگذاری در ایران از منظر رویه ابتکار قانونگذاری»، فصلنامه مجلس و راهبرد، سال ۲۵، شماره ۹۶، صص. ۲۱۳-۲۳۶.

[۲] پروین، خیراله و محمدمهدی سیفی (۱۴۰۲)، «اصل شفافیت در فرایند قانونگذاری جمهوری اسلامی ایران و جمهوری فدرال آلمان، بررسی موردی مشارکت عمومی»، فصلنامه دانش حقوق عمومی، سال ۱۲، شماره ۴۱، صص. ۴۹-۷۴.

[۳] مکی، شادی، نازنین ملکیان و نوروز هاشم‌زهی (۱۴۰۲)، «نقش مجلس الکترونیک و مشارکت شهروندی در فرایند قانونگذاری جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه مجلس و راهبرد، سال ۳۰، شماره ۱۱۶، صص. ۵-۴۴.

[۴] مکی، شادی، نازنین ملکیان و نوروز هاشم‌زهی (۱۴۰۰)، «نقش فضای مجازی در فرایند قانونگذاری مجلس شورای اسلامی، نقش فضای مجازی در فرایند قانونگذاری مجلس شورای اسلامی»، فصلنامه علمی مطالعات قدرت نرم، سال ۱۱، شماره ۱(پیاپی ۲۴)، صص. ۲۶۱-۲۸۷.

[۵] اخوان بهبهانی، علی، و دیگران (۱۴۰۰)، «مطالعه تطبیقی مشارکت الکترونیک مردم در فرایند قانونگذاری در کشورهای منتخب و ایران»، فصلنامه مجلس و راهبرد، سال ۲۸، شماره ۱۰۶، صص. ۵-۳۴.

[۶] ناروقه، نعمت‌الله، زهرا وطنی و فریبا زمانیان (۱۴۰۰)، «نقش ابزارهای الکترونیکی در مشارکت مردم بر فرایند قانونگذاری در ایران و کشورهای دیگر»، فصلنامه علمی فقه و حقوق نوین، سال ۲، شماره ۶، صص. ۹۵-۱۱۴.

[۷] محبی، داود و سحر براتی (۱۳۹۷)، «جایگاه و نقش مردم در فرایند قانونگذاری در ایران و تأثیر آن بر حاکمیت مؤثر مردم»، نشریه حقوق اساسی، دوره ۱۵، شماره ۳۰، صص. ۱۳۱-۱۵۶.

[۸] رستمی، ولی (۱۳۸۷)، «مشارکت مردم در قانونگذاری جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۳۸، شماره ۱، صص. ۱۷۹-۲۰۴.

[۹] ابریشمی‌راد، محمدامین و حمید نظریان (۱۴۰۰)، «کیفیت مشارکت نمایندگان مجلس شورای اسلامی در فرایند قانونگذاری»، فصلنامه دانش حقوق عمومی، سال ۱۰، شماره ۳۱، صص. ۸۹-۱۱۲.

[۱۰] افجه، سیدعلی‌اکبر، و همکاران (۱۳۹۷)، «عوامل شناختی اثرگذار بر ادراک در فرایند قانونگذاری»، فصلنامه مجلس و راهبرد، سال ۲۵، شماره ۹۵، صص. ۱۷۷-۲۰۷.

[۱۱] یوسف‌زاده، عطیه و محمد عبدالحسین‌زاده (۱۴۰۱)، «الگوی تحقق و پیاده‌سازی پارلمان باز مبتنی‌بر بیانیه شفافیت پارلمانی»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (شماره مسلسل ۱۸۶۰۵)

[12] Open Parliaments Fact Sheet, available at: https://www.opengovpartnership.org/wp-content/uploads/2021/11/Open-Parliaments-Fact-Sheet.pdf, accessed: July, 2024.

[13]OECD, (2020), “Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions: Catching the Deliberative Wave”, OECD Publishing, Paris. [Online]. Available: https://www.oecd.org/governance/innovative-citizen-participation-and-new-democratic-institutions-33930661-en.htm , Accessed: July, 2024.

[14]L. Carson and B. Martin (1999), “Random Selection in Politics”, Praeger.

[15] F. Fischer (2000), “Citizens, Experts, and the Environment: The Politics of Local Knowledge,” Duke University Press.

[16]Inter-Parliamentary Union, “Engaging Citizens in Parliament”, [Online]. Available: https://www.ipu.org/engaging-citizens-in-parliament, Accessed: July, 2024.

[17] P. Esaiasson, M. Gilljam, and A. Persson (2012), “Which Decision-Making Arrangements Generate the Strongest Legitimacy Beliefs?,”, European Journal of Political Research, Vol. 51, No. 6, pp. 785–808.

[18] M. Setälä (2017), “Deliberative Mini-Publics: Involving Citizens in the Democratic Process”, European Union Democracy Observatory (EUDO. [Online]. Available: https://cadmus.eui.eu/handle/1814/49285, Accessed: July, 2024.
[19] World Bank, “Participatory Monitoring and Evaluation”, [Online]. Available: https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/701101468779429007/participatory-monitoring-and-evaluation, Accessed: July, 2024.
[20] B. Estrella and J. Gaventa (1998), “Who Counts Reality? Participatory Monitoring and Evaluation: A Literature Review”, IDS Working Paper, No. 70. [Online]. Available: https://www.ids.ac.uk/publications/who-counts-reality-participatory-monitoring-and-evaluation-a-literature-review/, Accessed: July, 2024.
[21]L. Guijt and M. K. Shah (1998), “The Myth of Community: Gender Issues in Participatory Development”, ITDG Publishing.
[22] Policy Department for Citizens’ Rights and Constitutional Affairs (2022), ‘Towards a permanent citizens’ participatory mechanism in the EU’.
[23] eduskunta.fi, ‘Citizens’ initiative’, available at: https://www.eduskunta.fi/EN/naineduskuntatoimii/eduskunnan_tehtavat/lakiensaataminen/kansalaisaloite/Pages/default.aspx, accessed: June, 2024.
[24] Parliamentary Monitoring Group (PMG) (2017), ‘PUBLIC PARTICIPATION IN PARLIAMENT - ASURVEY OF PARTICIPANTS’.
[25] UK Parliament, ‘Petitions’, available at: https://www.parliament.uk/get-involved/sign-a-petition/ , accessed: June, 2024.
[26] UK Parliament, ‘Public Reading’, available at: https://www.parliament.uk/business/bills-and-legislation/public-reading/ , accessed: June, 2024.
[۲۷] احمد خان‌بیگی، سمانه (۱۴۰۰)، «جلسات استماع پارلمانی؛ بررسی تجربه برخی کشورها»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (شماره مسلسل ۱۷۵۹۳)
[28] Ann Macintosh (2004), “Characterizing E-Participation in Policy-Making” (PDF). International Conference on System Sciences. Archived from the original, available at: https://web.archive.org/web/20190819205741/http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un-dpadm/unpan038449.pdf , accessed: June, 2024.
[29] Parltools, ‘creating opportunities citizen participation, available at: https://parltools.org/en/citizen-participation/creating-opportunities-citizen-participation/, accessed: June, 2024.
[30] THEGOVLAB, ‘CrowdLaw’, available at: https://thegovlab.org/project/project-crowdlaw , accessed: June, 2024.
[31] SPICe Spotlight, Embedding Deliberative Democracy in a Participatory Parliament, available at: https://spice-spotlight.scot/2023/11/06/embedding-deliberative-democracy-in-a-participatory-parliament/ , accessed: June, 2024.
[32] Leonardo Secchi and Ricardo Alves Cavalheiro (2023), “Collective Mandates in Brazil: Democratic Innovations to Boost Participation in Legislature”, Representation: Journal of Representative Democracy.
[33]John Samuel, ‘What is people-centred advocacy?’, available at: https://www.iied.org/sites/default/files/pdfs/migrate/G01974.pdf , accessed: June, 2024.
[34] Halo-media, ‘How to create Awareness Campaigns’, available at: https://www.halo-media.com/awareness-campaigns/ , accessed: June, 2024.

[35] Participedia, 'Participatory Development Planning', available at: https://participedia.net/method/6762 , accessed: June, 2024.
[36] Carolina Robino, 'Community Based Monitoring System', available at: https://civicus.org/documents/toolkits/PGX_F_CBMS.pdf , accessed: June, 2024.
[37] CIVICUS, 'Public Oversight', available at: https://civicus.org/documents/toolkits/PGX_I_%20Public%20Oversight.pdf, accessed: June, 2024.
[۳۸] طباطبایی، سیدمحمد (۱۳۹۶)، «نظریه تفکیک قوا و سازمان‌دهی قدرت سیاسی نزد دولت»، فصلنامه دولت‌پژوهی، سال ۳، شماره ۱۲، صص. ۱-۳۵.
[39]https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/735927/IPOL_STU(2022)735927_EN.pdf/
[40] https://www.parliamentaryindicators.org/indicators/participatory/
[41] https://ecpr.eu/Events/Event/PaperDetails/29113/
[42] https://spice-spotlight.scot/2023/11/06/embedding-deliberative-democracy-in-a-participatory-parliament/
[43] https://pmg.org.za/page/what-is-pmg/
[44] https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/735927/IPOL_STU(2022)735927_EN.pdf
[45]https://tidsskrift.dk/scandinavian_political_studies/article/download/32138/29725?inline=1/
[46] https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki/chapters/sweden/52-youth-participation-in-representative-democracy
[47] https://petition.parliament.uk/
[48] https://www.ourcommons.ca/en/
[49]https://www.bundestag.de/en/
[50] https://www.brasil.gov.br/

عنوان: ارتقای سازوکارها و ظرفیت‌های مردمی مجلس شورای اسلامی در چارچوب قانون آیین‌نامه داخلی

DOI: https://doi.org/10.22034/mrc.report.22071
Permanent Link:https://report.mrc.ir/article_12090.html
Publisher : Islamic Parliament Research Center of Iran

گزیده سیاستی

گزارش حاضر به بررسی ظرفیت‌های ارتقای مشارکت‌های مردمی مجلس شورای اسلامی در چارچوب قانون آیین‌نامه داخلی پرداخته و ابزارهایی جهت تحقق ارتقای سازوکارهای مردمی مجلس شورای اسلامی ارائه داده است.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۵۸۵۵-۱۵۸۷۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وب‌سایت: rc.majles.ir